Socius

Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełnosprawnościami.
Menschen mit Behinderungen. Eine deutsch-polnische Zeitschrift.
Nr 1/2010

Współpraca sektora publicznego oraz sektora organizacji pozarządowych w zakresie rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych i organizacji zajmujących się niepełnosprawnością oraz finansowanie usług w tym zakresie

SPIS TREŚCI

Igor Zduński
„Widziane okiem prawnika – 12 lat minęło ..." **2**

Ralf Schneider
Kształtowanie. O rolach organizacji parasolowych niezależnej pomocy społecznej w sektorze pomocy niepełnosprawnym na przykładzie Parytetowego Związku Socjalnego Turyngii - DER PARITÄTISCHE Thüringen **4**

Artur Gluziński
Programy na rzecz osób niepełnosprawnych w Polsce **8**

Bernhard Conrads
15 Światowy Kongres Inclusion International „Prawa stają się rzeczywistością!" **11**

Anna Kuczyńska
Samorządowe formy działań na rzecz osób niepełnosprawnych **13**

Joachim Speicher
Budżety Osobiste jako „świadczenia pieniężne" w sektorze pomocy dla osób niepełnosprawnych. Przykłady praktyczne. **17**

Małgorzata Bezubik
Współpraca Polskiego Związku Głuchych z sektorem publicznym **21**

Erwin Drefs
Współpraca organizacji pożytku publicznego sektora pomocy dla osób niepełnosprawnych z instytucjami publicznymi w zakresie świadczenia usług dla osób niepełnosprawnych. Przykład z praktyki dnia codziennego. **24**

Piotr Todys
SOCIUS – PARTNERSTWO – sposób na rozwiązywanie problemów osób niepełnosprawnych **26**

Wspieranie struktur podstawowych w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej przez „Aktion Mensch" **29**

„Widziane okiem prawnika – 12 lat minęło ..."

Igor Zduński

Chciałoby się powiedzieć, iż 12 lat minęło jak jeden dzień. I dobrze jeżeli w każdym z nas jest tyle entuzjazmu, że może dokończyć, iż na drugie tyle trzeba nastawić się. Nie jest to jednak zapowiedź kolejnego, „odmłodzonego" serialu „Czterdziestolatek" ale przypomnienie, iż tyle właśnie lat minęło od uchwalenia ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.[1] Pamiętam, słoneczny i ciepły był to sierpień. Już pierwszego dnia sierpnia 1997 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych.[2] Dużo w nas było wtedy nie tylko letniego entuzjazmu ale również nadziei na lepsze jutro. Otrzymaliśmy bowiem w pakiecie nie tylko uchwałę, lecz także ustawę stwarzającą podstawy prawne do podjęcia szeregu działań, w szczególności organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, technicznych, szkoleniowych, edukacyjnych i społecznych, zmierzających do osiągnięcia, przy aktywnym uczestnictwie osób niepełnosprawnych, możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia i integracji społecznej.[3]

Na ile zdaliśmy egzamin z uchwalonego prawa, stworzonych podstaw prawnych do działania? Czy może swoją bierność usprawiedliwialiśmy upiorami niedoskonałości ludzkiego prawa? Odpowiedzi powinien udzielić sobie każdy, ponieważ nikt nie jest zwolniony z obowiązku ułatwienia osobom niepełnosprawnym dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym.[4] Nic tak nie boli, jak nie wykorzystane szanse. Niedoścignionym celem nadal pozostaje zapewnienie osobom niepełnosprawnym dostępu do leczenia i opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, rehabilitacji i edukacji leczniczej, a także do świadczeń zdrowotnych uwzględniających rodzaj i stopień niepełnosprawności, w tym do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny. Poprawy wymaga dostęp do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną. Minimalnie poprawiła się dostępność pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji ogólnych i zawodowych. Nikły procent osób niepełnosprawnych zdobywa pracę na otwartym rynku pracy zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami. W większych aglomeracjach dostrzegalne są kroki w stwarzaniu środowiska wolnego od barier funkcjonalnych, w tym dostępu do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej, swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu, dostępu do informacji oraz możliwości komunikacji międzyludzkiej.

Zapomnieliśmy o możliwości zorganizowania przez osoby niepełnosprawne silnej, samorządnej reprezentacji swego środowiska, z którą ustawodawca mógłby konsultować projekty aktów prawnych, dotyczących osób niepełnosprawnych. Coraz śmielej realizuje się postulat umożliwienia pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce.
W pierwszej kolejności Rząd RP i władze samorządowe przyjęły na siebie obowiązek podjęcia działań ukierunkowanych na wdrożenie tych praw. Temu ma właśnie służyć obowiązek Rządu RP do składania corocznie, w terminie do 30 czerwca, informacji o podjętych działaniach w celu urzeczywistniania praw osób niepełnosprawnych.

1. Dz.U. Nr 123, poz. 776 z późn. zm.
2. M.P. z 1997 r. Nr 50 poz. 475
3. Art. 7 Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U.Nr 123, poz. 776 z późn. zm.)
4. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. M.P z 1997 r. Nr 50 poz. 475

Na uwagę zasługuje działalność Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, sprawującego nadzór nad orzekaniem o niepełnosprawności i o stopniu niepełnosprawności. Dzięki jego kompetencjom kontroli podlegają orzeczenia co do ich zgodności z zebranymi dokumentami lub z przepisami dotyczącymi orzekania o niepełnosprawności, prawidłowość i jednolitość stosowania przepisów, standardów i procedur postępowania w sprawach dotyczących orzekania o niepełnosprawności. Ilość udzielonych przez Pełnomocnika wyjaśnień w zakresie stosowania przepisów regulujących postępowanie w sprawach dotyczących orzekania o niepełnosprawności musi budzić zadowolenie. Pozwalają one bowiem na stopniowe budowanie społecznego poczucia bezpieczeństwa i pewności prawa.

Krajowa Rada Konsultacyjna ds. Osób Niepełnosprawnych jest organem doradczym Pełnomocnika. Rada stanowi w istocie forum współdziałania na rzecz osób niepełnosprawnych, organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych. To Rada przedstawia Pełnomocnikowi propozycje przedsięwzięć zmierzających do integracji osób niepełnosprawnych, rozwiązań w zakresie zaspokajania potrzeb osób niepełnosprawnych, wynikających z niepełnosprawności oraz wyraża opinie odnośnie projektów aktów prawnych mających lub mogących mieć wpływ na sytuację osób niepełnosprawnych, planów finansowych oraz sprawozdań Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Na wzór Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych zostały powołane, działające w terenie przy marszałkach województw, wojewódzkie społeczne rady do spraw osób niepełnosprawnych.
Ich rola opiniodawczo-doradcza realizuje się poprzez inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, realizacji ich praw, opiniowanie projektów wojewódzkich programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych oraz projektów uchwał i programów przyjmowanych przez sejmik województwa pod kątem ich skutków dla osób niepełnosprawnych.

Na szczeblu powiatu, ich odpowiednikami pozostają powiatowe społeczne rady do spraw osób niepełnosprawnych. Cechą wspólną powoływanych rad są zasiadający w ich składzie przedstawiciele samorządu terytorialnego oraz przedstawiciele stowarzyszeń lub fundacji działających na danym terenie. Organizacje pozarządowe mają możliwość współpracy z organami administracji rządowej i samorządowej nie tylko poprzez uczestnictwo w pracach powoływanych rad, indywidualne spotkania, ale również udział w roboczych spotkaniach zespołów problemowych (zwoływanych ad hoc w zależności od zagadnienia będącego przedmiotem podejmowanych prac) w ramach wzajemnych konsultacji, szerszych niż wynikające z przepisów art. 19 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych[5] oraz art. 16 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o organizacjach pracodawców.[6]

Wielkie nadzieje dla spraw osób niepełnosprawnych niesie wciąż rozwijający się sektor organizacji pozarządowych. To młoda i ciągle kształtującą się sfera życia społecznego w Polsce, zarówno pod względem prawnym, instytucjonalnym, jak i infrastrukturalnym. Sektor ten powinien stanowić znaczącą część każdego efektywnie i demokratycznie funkcjonującego państwa i społeczeństwa. Doświadczenie minionych 12 lat wskazuje, iż nierzadko wypełnia lukę, której nie zapełnia sektor publiczny i rynkowy i realizuje zadania, które wynikają z polityki państwa, lub te, których mimo istniejącego zapotrzebowania, ani podmioty publiczne ani prywatne zorientowane na zysk, nie podejmują.

Spoglądam wokół siebie i dostrzegam liczne projekty realizowane z udziałem i dla osób niepełnosprawnych w tym również projekt, który z moim udziałem realizowany jest przez Caritas Polska z siedzibą w Warszawie: *„Wsparcie osób niepełnosprawnych ruchowo na rynku pracy"*. Projekt ten, kierowany w Bydgoszczy przez Koordynatora Regionalnego Andrzeja Kubiaka już wyzwolił wśród osób z nie-

5. Dz.U. Nr 55, poz. 234 z późn. zm.
6.Dz.U. Nr 55, poz. 235 z późn. zm.

pełnosprawnością umiarkowaną i nierzadko znaczną, tyle energii i zapału, że wystarczył pomysł zorganizowania internetowego radia a młodzi radiowcy już przystąpili do ciężkiej pracy radiowo-dziennikarskiej.

Pierwsze dni jesieni przyniosły wiele miłych niespodzianek nie tylko osobistych. Dzień 25 września br. zapisał się w mojej skromnej warsztatowo-wykładowej działalności prawniczej na rzecz osób niepełnosprawnych, uroczystym wydarzeniem. Dziś jeszcze brzmią w moich uszach słowa uroczyście wypowiadane z przekonaniem przez młodych, przyszłych radiowców: „ My, sygnatariusze niniejszej deklaracji, oświadczamy uroczyście, iż z pełnym zaangażowaniem, przy wykorzystaniu posiadanych kwalifikacji i doświadczenia nabytych w ramach szkolenia przeprowadzonego przez Caritas Polska z siedzibą w Warszawie przy projekcie *„Wsparcie osób niepełnosprawnych na rynku pracy"* oraz chęci wciąż stałego udoskonalania warsztatu radiowego i dziennikarskiego, przystępujemy do inicjatywy zatytułowanej „Radio bez barier" polegającej na uprzednim utworzeniu struktur radia a następnie pomocy w postaci podjęcia działalności radiowo-dziennikarskiej koniecznej przy profesjonalnej obsłudze radia internetowego."

To dobrze, że wciąż uczymy się być ze sobą, wsłuchiwać się w głos osób niepełnosprawnych i z nadzieją patrzeć w przyszłość. Dwanaście lat minęło jak jeden dzień, na drugie tyle trzeba nastawić się a może i na trzecie, któż to wie? Taka postawa, pomimo jesiennej pory, pozwala na optymizm.

dr Igor Zduński
Prawnik, adiunkt Wydziału Administracji i Stosunków Międzynarodowych Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Prowadzi warsztaty i szkolenia dla osób niepełnosprawnych w ramach projektu Caritas Polska z siedzibą w Warszawie pt: „Wsparcie osób niepełnosprawnych ruchowo na rynku pracy"

Kształtowanie. O rolach organizacji parasolowych niezależnej pomocy społecznej w sektorze pomocy osobom niepełnosprawnym na przykładzie Parytetowego Związku Socjalnego Turyngii - DER PARITÄTISCHE Thüringen.

Ralf Schneider

DER PARITÄTISCHE Thüringen jest jedną z sześciu organizacji parasolowych niezależnej opieki społecznej. Zrzesza około 320 organizacji członkowskich - od dużych instytucji pomocy osobom niepełnosprawnym, przez domy opieki, ośrodki dziecięce i młodzieżowe, schroniska dla kobiet, punkty doradztwa dla osób zadłużonych, do wspólnot interesów i inicjatyw samopomocy. W całym landzie w DER PARITÄTISCHE Thüringen i jego organizacjach członkowskich zatrudnionych jest 20.000 pracowników pełnoetatowych. Ponadto związek i jego członków wspiera 5000 wolontariuszy. 90.000 mieszkańców Turyngii czerpie korzyści z inicjatyw DER PARITÄTISCHE Thüringen w najrozmaitszych formach.

DER PARITÄTISCHE Thüringen oferuje swoim członkom wiele usług - od doradztwa w zakresie do-

finansowań i wynagrodzeń, przez informacje specjalistyczne i sekcje specjalistyczne, do szkoleń i kształcenia. DER PARITÄTISCHE reprezentuje interesy swoich organizacji członkowskich wobec polityki, instytucji finansujących i opinii publicznej oraz oferuje wsparcie i doradztwo na poziomie technicznym. Wspiera ogólnie rozwój usług społecznych, struktur i zatrudniania personelu w gospodarce społecznej, ponadto wspomaga tworzenie sieci i wnosi swój wkład w rozwój ram prawnych / stanowisk politycznych oraz nowych modeli i inicjatyw. Wszystko to w kontekście obecnych wyzwań, takich jak zmiany demograficzne, rosnąca bieda, wysokie bezrobocie i utrzymujący się odpływ ludności z Turyngii.

DER PARITÄTISCHE Thüringen świadomie nie utrzymuje własnych instytucji ani służb i skupia się na swoich zadaniach jako organizacji parasolowej.

Pomoc osobom niepełnosprawnym i samopomoc zdrowotna w DER PARITÄTISCHE

Spośród 320 organizacji członkowskich, około 80 należy do sektora pomocy osobom niepełnosprawnym, w tym 21 organizacji członkowskich z regionalnymi i ponadregionalnymi poradniami dla różnych docelowych grup osób niepełnosprawnych i ich bliskich, 3 związki szczebla landu dla osób z niepełnosprawnością fizyczną, 15 instytucji prowadzących warsztaty dla osób niepełnosprawnych z ponad 3000 zatrudnionych niepełnosprawnych, 22 instytucjie prowadzące stacjonarne i ambulatoryjne ośrodki mieszkaniowe, 7 instytucji utrzymujących szkoły wsparcia i integracyjne, 24 instytucje utrzymujące przedszkola integracyjne, 16 instytucji wczesnego wspomagania i 8 instytucji oferujących usługi wspierania rodzin.

Poza tym ponad 30 dużych organizacji samopomocowych z zakresu zagadnień zdrowotnych, w większości aktywnych na terenie całego landu, posiadających 480 grup wsparcia i około 14.000 członków, wybrało DER PARITÄTISCHE jako organizację parasolową. Są wśród nich organizacje samopomocowe osób z upośledzeniem sensorycznym (ślepota, niedowidzenie, głuchota lub niedosłyszenie), z uzależnieniami lub zaburzeniami psychicznymi, cukrzycą, osteoporozą, niepełnosprawnością ciężką i wielokrotną, chorobą Parkinsona, reumatyzmem, stwardnieniem rozsianym, chorobami mięśni, chorobami onkologicznymi, afazją, zesztywniającym zapaleniem stawów kręgosłupa i AIDS.

W strukturze członków DER PARITÄTISCHE - tylko w zakresie pomocy osobom niepełnosprawnym oraz samopomocy – odzwierciedla się więc bardzo szerokie spektrum zarówno rodzajów niepełnosprawności, jak i rodzajów i wielkości organizacji. Podczas gdy wiele organizacji członkowskich działa w głównej mierze w oparciu o wolontariat, inne, duże instytucje, zatrudniają pracowników pełnoetatowych. Niektóre z tych organizacji zapewniają wsparcie i opiekę dla setek osób niepełnosprawnych dzięki najrozmaitszym ofertom dotyczącym kwestii zamieszkania (oferty ośrodków ambulatoryjnych i stacjonarnych) oraz pracy (warsztaty dla osób niepełnosprawnych, zakłady pracy chronionej, zatrudnienie wspierane itp.).

Obraz 1
Sprawdzony partner w systemie subsydiarnym: rola negocjatora

Na przykładzie ofert stacjonarnych i częściowo stacjonarnych zostanie tutaj przedstawiona jedna z „tradycyjnych" ról organizacji parasolowych. Finansowanie stacjonarnych i częściowo stacjonarnych instytucji pomocy osobom niepełnosprawnym jest zasadniczo regulowane przez prawo federalne (Księga XII Kodeksu socjalnego - SGB XII). Szczebel landów dysponuje jednakże znaczną swobodą w zakresie kształtowania. Chodzi tu w szczególności o wytyczne dotyczące wykonywania świadczeń, które są negocjowane w znacznej części pomiędzy przedstawicielami świadczeniodawców (czyli lokalnych i ponadlokalnych instytucji pomocy społecznej) i wykonawcami świadczeń na szczeblu landów

– w tym również DER PARITÄTISCHE - w tzw. komisji wspólnej oraz zapisywane w umowach ramowych (umowy ramowe na szczeblu krajów związkowych na podstawie § 79 SGB XII). Do wytycznych tych należy podstawa do opisu świadczeń oraz kontroli pod względem jakości i rentowności. Ponadto zawierają też podstawę do obliczania wynagrodzeń, które zazwyczaj wypłaca instytucja pomocy społecznej. Kluczowe znaczenie posiadają także podstawy do wyliczeń zapotrzebowania na personel, tj. ustalenia, ile osób będzie się w danej instytucji znajdować pod opieką ilu pracowników, jak również wytyczne dotyczące wyposażenia rzeczowego. O ile te ostatnie są dość istotne, to kwestia wyliczeń zapotrzebowania na personel ma o wiele większe znaczenie, zarówno dla mieszkańców ośrodków opieki, jak uczestników warsztatów – od tego zależy bowiem, jaki wymiar wsparcia może otrzymać jedna osoba (w ośrodku lub podczas warsztatu). Kwestia ta stanowi ponadto zasadniczy czynnik mający wpływ na koszty. Z tego powodu negocjacje w sprawie umów ramowych dotyczących wyliczeń zapotrzebowania na personel rodziły najwięcej sporów. W interesie organizacji parasolowych na szczeblu landów leży to, aby w takich sytuacjach najpierw wypracować akceptowalne stanowisko wśród własnych członków, następnie uzgodnić je z innymi organizacjami parasolowymi i dopiero wtedy przystąpić do negocjacji.

Tak opracowane i wreszcie uzgodnione ze świadczeniodawcami wytyczne stanowią podstawę do indywidualnych negocjacji instytucji prowadzących ośrodki opieki i warsztatów w sprawie poszczególnych placówek. Organizacje członkowskie otrzymują przy tych negocjacjach (w celu zamknięcia negocjacji zgodnie z § 75 f SGB XII) doradztwo i wsparcie DER PARITÄTISCHE. W przypadku, gdy nie dojdzie do porozumienia, może przy spełnieniu pewnych warunków (§ 80 SGB XII) zostać powołane kolegium pojednawcze, w którym przedstawiciele obu stron (świadczeniodawców i wykonawców świadczeń) reprezentowani są poprzez organizacje parasolowe.

Przedstawiona dotąd procedura w znacznej mierze pomija oferty i usługi ambulatoryjne (w szczególności mieszkania wspierane, usługi wspierania rodzin), ponieważ w tym obszarze kompetencje są regulowane inaczej. Mimo, że dzięki tzw. komunalizacji pomocy integracyjnej kompetencje, dotyczące obydwu obszarów zostały połączone, to dla usług ambulatoryjnych nie istnieje porównywalny poziom ponadpodmiotowy, czyli „instancja", w której ustalane byłyby standardy spójne dla całego landu. Zadanie to spoczywa na poszczególnych – lokalnych instytucjach pomocy społecznej (w Turyngii jest ich 23), przy czym nie muszą one uzgadniać jego realizacji z innymi instytucjami pomocy społecznej, czy organizacjami parasolowymi niezależnej pomocy społecznej.

Zasadniczo przedstawiona tu struktura obciążona jest znaczną wadą. Pozostawia ona mianowicie niewiele przestrzeni do uwzględniania indywidualnych potrzeb wsparcia podczas planowania, finansowania i realizacji adekwatnych ofert ambulatoryjnych, stacjonarnych i częściowo stacjonarnych dla osób niepełnosprawnych. Na przykład wytyczne dotyczące wyliczeń zapotrzebowania na personel ustalane są raczej ryczałtowo, co niekoniecznie odpowiada rzeczywistej potrzebie konkretnej osoby niepełnosprawnej. Procedura ta nie dopuszcza również wystarczająco elastycznego dopasowywania, czy też wyodrębnienia ofert. Dlatego słusznie znajduje się obecnie w fazie oceny. Dalsze rozwijanie pomocy integracyjnej na szczeblu landów jest więc jednym z najważniejszych zadań, dla których DER PARITÄTISCHE poświęca się już od jakiegoś czasu.

Obraz 2
Sprawdzony partner w systemie subsydiarnym: kształtowanie i współkształtowanie

Niepełnosprawność podlega zasadniczo od kilku lat pewnym zmianom postrzegania, dzięki czemu osoby niepełnosprawne otrzymują większe możliwości kształtowania form wsparcia w znacznie większym

stopniu niż wcześniej. Państwowa „opieka" jest coraz mniej istotna, a coraz większe znaczenie zyskuje samostanowienie o sobie. Oferty powinny być w związku z tym bardziej elastyczne i bardziej indywidualnie dopasowane do potrzeb konkretnej osoby (zorientowanie na osoby), która to powinna mieć większe niż dotychczas prawo do współdecydowania. (Budżet Osobisty jest tego szczególnie dobrym przykładem). Nie zaprzecza to zasadniczej idei, a jej realizacja jest podejmowana na wielu poziomach. Niemniej jednak w dalszym ciągu napotyka na przeszkody. Sięgają one od ograniczeń strukturalnych, na przykład ze strony (federalnego) prawodawstwa, przez brak założeń centralnych (na przykład procedur ustalania indywidualnych potrzeb), do kwestii związanych z finansowaniem i rentownością. Wszystkie zainteresowane strony, w tym osoby niepełnosprawne, stoją przed wyzwaniem zmiany sposobu myślenia i porzucenia rzekomo „bezpiecznych" struktur. Obecnie na szczeblu federalnym przygotowywane są zmiany legislacyjne, które, jak liczą niepełnosprawni, pomogą w osiągnięciu wspomnianych celów. Jednak także na szczeblu landów można i trzeba wytyczyć wiele kierunków działania, gdyż znaczna część kompetencji spoczywa na landach, tudzież gminach.

Nie istnieje ciało formalne, czy organ doradczy, który byłby sam w sobie kompetentny i odpowiedzialny za dalszy rozwój pomocy integracyjnej, z drugiej strony istnieje wiele podmiotów o częściowo różnych interesach. Na przykład jeśli chodzi o - w miarę możliwości jednolitą w całym landzie - procedurę określania indywidualnych potrzeb wsparcia. Jest to swojego rodzaju centralny punkt zaczepienia, na którym można budować dalsze postępy. Aby wspólnie osiągnąć coś w tej kwestii, wszyscy, także 23 lokalne instytucje pomocy socjalnej, muszą dojść do porozumienia. Należyte, przyszłościowe planowanie i zarządzanie pomocą integracyjną powinno być opracowywane i rozwijane z myślą o zakresie szerszym niż granice gmin. Dla DER PARITÄTISCHE oznacza to - oprócz kształtowania poglądów w strukturach własnych – wejście w dialog z polityką i administracją, w szczególności z różnymi instytucjami pomocy społecznej, wzmacnianie kształtowania poglądów specjalistycznych wewnątrz i na zewnątrz oraz – co równie ważne – godzenie osób kształtujących opinię publiczną oraz stanowisk.

Obraz 3
Sprawdzony partner w systemie subsydiarnym: rola mentora samopomocy

Nieco inaczej wygląda rola, czy też wyznaczanie priorytetów przez DER PARITÄTISCHE w dziedzinie samopomocy społecznej, co zostanie tutaj przedstawione jako rodzaj kontrapunktu. W Turyngii nie istnieją żadne działające na terenie całego landu organizacje na rzecz wspierania i rozwoju samopomocy dotyczącej zagadnień zdrowotnych i socjalnych. Regionalne punkty kontaktowe samopomocy wspierają łączność, wymianę doświadczeń i wzajemną pomoc zainteresowanych. Ponadto różne inicjatywy samopomocowe o charakterze wskazującym drogę wykazują pewne perspektywy, co może przyczynić się do zwiększenia zaangażowania zainteresowanych. Mimo to na mapie związanej ze zdrowiem samopomocy w Turyngii wciąż znajdują się białe plamy. A jednak przeważająca większość osób niepełnosprawnych lub przewlekle chorych może się dziś odnaleźć w zróżnicowanym i posiadającym znaczny zasięg krajobrazie samopomocy. Jako centralne problemy, z którymi boryka się samopomoc, wymienia się m. in. starzenie się i duże obciążenie osób aktywnych, brak pozyskiwania nowych osób aktywnych, rosnącą profesjonalizację i konkurencyjne oferty wymiany informacji w Internecie. Jak dotychczas tylko w niewystarczającym stopniu udaje się przybliżać młodemu pokoleniu korzyści płynące z aktywnego zaangażowania się samych zainteresowanych w działalność samopomocową.

DER PARITÄTISCHE wraz ze swoimi zależnymi/partnerskimi spółkami pożytku publicznego z o.o. -PARITÄTISCHES Bildungswerk Thüringen i PARITÄTISCHE BuntStiftung posiada stałe oferty w zakresie doradztwa specjalistycznego i organizacyjnego dla organizacji pomocy społecznej, w za-

kresie kwalifikowania personelu i wolontariuszy w sektorze ochrony zdrowia oraz socjalnym, jak również w zakresie profesjonalnego mainstreamingu, a także śledzi w projektach badawczych i modelowych szeroko pojęte zagadnienia społeczno-polityczne. W ramach takiego projektu modelowego różne organizacje samopomocowe skorzystały w roku 2008/2009 z szerokiego wachlarza szkoleń dla wolontariuszy. Około 450 wolontariuszy szkoliło się w zakresie promocji i sponsoringu, finansowych, prawnych i organizacyjnych zagadnień pracy zarządów lub pytań technicznych dotyczących Budżetu Osobistego.

Wnioski

Role i zadania organizacji parasolowej na szczeblu landu bynajmniej nie zostały tu przedstawione w sposób kompletny. Zaprezentowane obrazy ról pokazują jednak ich różnorodność. Role te będą się zmieniać. Zmiany demograficzne oraz obecna sytuacja gospodarcza są wyzwaniami także dla sektora pomocy osobom niepełnosprawnym. Jednak to przede wszystkim idea integracji, wzmocniona konwencją ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych, wnosi nowe impulsy do istniejących dyskusji. Wspólna nauka, mieszkanie we wspólnotach, brak barier itd. - to kwestie, które w przyszłości muszą zostać dokładniej omówione i dopracowane, także wespół z innymi dyscyplinami specjalistycznymi. Stąd struktury organizacji parasolowych również będą w tym kierunku dostosowywane.

Ralf Schneider
Referent ds. pomocy niepełnosprawnym
w DER PARITÄTISCHE Thüringen

Programy na rzecz osób niepełnosprawnych w Polsce

Artur Gluziński

W ostatnich latach polski system wsparcia osób niepełnosprawnych wzbogacił się o kilka nowych narzędzi i źródeł finansowania, dzięki którym osobom niepełnosprawnym można zapewnić przysługujące każdemu człowiekowi prawo do otrzymania potrzebnego im wsparcia w ramach struktur edukacyjnych, opieki zdrowotnej oraz zatrudnienia usług społecznych.

Programy będące w dyspozycji Ministra Pracy i Polityki Społecznej

1.Program „Oparcie społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi"

Celem przyjętego w 2006 roku Programu jest umożliwienie osobom z zaburzeniami psychicznymi, a zwłaszcza osobom przewlekle psychicznie chorym i upośledzonym umysłowo, a także ich rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych pojawiających się zwłaszcza w związku z wykluczaniem społecznym omawianej grupy osób, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. W ramach Programu udzielane są dotacje na realizację projektów związanych z organizowaniem i funkcjonowaniem w ramach pomocy społecznej różnych ofert oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Realizacja Programu powinna przyczynić się do:

- inspirowania, projektowania oraz tworzenia i organizowania:

- partnerstw pomiędzy różnymi instytucjami i podmiotami działającymi w obszarze pomocy i integracji społecznej na rzecz inicjowania przedsięwzięć dla pokonywania przez osoby z zaburzeniami psychicznymi barier uniemożliwiających im uczestniczenie w życiu społeczno-gospodarczym, szczególnie w miejscu zamieszkania lub pobytu,

- systemu kompleksowej oceny jakości i efektywności usług świadczonych na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, przywracania ich do funkcjonowania w lokalnym środowisku zamieszkania, pobytu, a także oceny skali i poziomu ich integracji społecznej,

- lokalnych strategii rozwiązywania problemów społecznych oraz programów, których celem jest integracja osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka, ze szczególnym uwzględnianiem przypadków osób z zaburzeniami psychicznymi,

- lokalnych projektów i programów związanych z organizowaniem i funkcjonowaniem różnorodnych ofert oparcia społecznego dla osób przewlekle psychicznie chorych i upośledzonych umysłowo, wykorzystujących potencjał dialogu społecznego na rzecz włączania społecznego tych osób i wyposażenie ich w kompetencje umożliwiające im pełnienie różnorodnych ról społecznych i osiąganie pozycji społecznej dostępnych członkom społeczności, w której żyją osoby z zaburzeniami psychicznymi.

• promowania dobrych praktyk, wzorów i modeli:

- funkcjonowania osób z zaburzeniami psychicznymi w ich środowisku społecznym, a także w instytucjach zapewniających im wsparcie,

- integracji społecznej osób z zaburzeniami psychicznymi, głównie przez wyposażenie ich w kompetencje umożliwiające pełnienie ról społecznych i osiąganie pozycji społecznej dostępnej osobom sprawnym, a także przez zmianę istniejących stereotypów dotyczących oceny przydatności społecznej tych osób.

O wsparcie projektów z tego programu starać się mogą jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe i podmioty kościelne. Dotacje przyznawane są w otwartym konkursie ofert.

2. Rządowy Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2009 - 2013.

Program Operacyjny Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2009 - 2013 (PO FIO) został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 listopada 2008 r. Stanowi propozycję kontynuacji funkcjonowania rządowej oferty programowej skierowanej do sektora organizacji pozarządowych, po pozytywnych doświadczeniach wynikających z realizacji Rządowego Programu – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich w latach 2005 - 2007 oraz 2008. PO FIO to program dotacyjny skierowany do organizacji pozarządowych, spółdzielni socjalnych i podmiotów kościelnych, którego głównym celem jest zwiększenie udziału tych podmiotów w realizacji zadań publicznych, w ramach kształtowanych i prowadzonych na zasadach partnerstwa i pomocniczości polityk publicznych. Jednym z obszarów wsparcia jest **Integracja i aktywizacja osób niepełnosprawnych** – działania ograniczające wykluczanie społeczne osób niepełnosprawnych, ze względu na ich funkcjonowanie w nieprzyjaznym otoczeniu społecznym oraz trudną sytuację ekonomiczną.

Ponadto, w ramach Perspektywy Finansowej 2007 - 2013, samorządy województw dysponują środkami w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. **Program Operacyjny Kapitał Ludzki (PO KL)** na lata 2007 – 2013 jest największym w historii Unii Europejskiej programem współfinansowanym z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Całość kwoty, jaką przewidziano na jego realizację to ponad 11,4 mld EUR, z czego ponad 9,7 mld EUR stanowią środki EFS, a ok. 1,7 mld EUR – środki krajowe. Środki te będą przeznaczone m.in. na aktywne formy pomocy dla osób bezrobotnych, niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym, na wsparcie sektora oświaty oraz na szkolenia dla przedsiębiorców i pracowników. Wsparcie finansowe PO KL będzie służyć przyśpieszeniu rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, wzrostowi

zatrudnienia oraz zwiększeniu spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej z krajami Unii Europejskiej. Program Operacyjny Kapitał Ludzki składa się z **dziesięciu priorytetów**, realizowanych równolegle na **poziomie centralnym i regionalnym**. Około 60% środków PO KL zostanie przeznaczonych na wsparcie realizowane przez regiony, natomiast ok. 40% na wsparcie sektorowe prowadzone na szczeblu centralnym. W ramach wdrażanego regionalnie, Priorytetu VI „Rynek pracy otwarty dla wszystkich" możliwe są projekty kierowane m.in. do osób niepełnosprawnych. Ich realizacja ma służyć **podniesieniu poziomu aktywności zawodowej** oraz zdolności do zatrudnienia osób pozostających bez zatrudnienia oraz stworzeniu warunków dla rozwoju aktywności zawodowej w regionie. Projekty mogą składać m.in. instytucje rynku pracy, instytucje szkoleniowe, jednostki administracji rządowej i samorządowej, przedsiębiorcy, instytucje otoczenia biznesu, organizacje pozarządowe, instytucje systemu oświaty i szkolnictwa wyższego oraz inne podmioty. Wartość dotacji kształtuje się w przedziale od 50 tysięcy aż do nawet kilku milionów złotych.

Szeroką gamę wsparcia dla osób niepełnosprawnych oferuje **Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON)**. Jest to państwowy fundusz celowy, którego środki przeznaczane są na rehabilitację zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych oraz zatrudnianie osób niepełnosprawnych. Pośród licznych programów warto wyróżnić:

- **Junior.** Celem programu jest aktywizacja zawodowa młodych osób niepełnosprawnych. Program skierowany jest do absolwentów będących osobami z orzeczonym znacznym, umiarkowanym lub lekkim stopniem niepełnosprawności w wieku do 25 lub w przypadku osób, które ukończyły szkołę wyższą - do 27 roku życia, skierowane na staż zgodnie z warunkami określonymi w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.
- **Komputer dla Homera.** Celem programu jest pomoc finansowa dla osób niewidomych i niedowidzących w zakupie nowoczesnego, podstawowego oraz specjalistycznego sprzętu komputerowego i elektronicznego wraz z odpowiednim oprzyrządowaniem i oprogramowaniem umożliwiającym zdobycie umiejętności pozwalających na usamodzielnienie się.
- **Ośrodki Informacji dla Osób Niepełnosprawnych.** Program jest odpowiedzią na wielkie zapotrzebowanie i ciągły deficyt informacji w środowisku osób niepełnosprawnych. Rozproszenie legislacyjne (przepisy dot. osób niepełnosprawnych regulują różne ustawy) powoduje powstawanie szumu informacyjnego i powoduje istotny problem w docieraniu informacji do osób zainteresowanych. Program jest więc odpowiedzią Funduszu na problemy z informacją w środowisku osób niepełnosprawnych.
- **Program „PARTNER III".** Program wsparcia zadań i projektów realizowanych na rzecz osób niepełnosprawnych przez organizacje pozarządowe.
- **Student II.** Celem programu jest wyrównanie szans w zdobyciu wykształcenia przez osoby niepełnosprawne oraz przygotowanie osób niepełnosprawnych, poprzez stałe podwyższanie kwalifikacji, do rywalizacji o zatrudnienie na otwartym rynku pracy. Program ma również stworzyć warunki mobilizujące osoby niepełnosprawne do kształcenia ustawicznego.
- **Uczeń na wsi.** Ma on na celu wyrównanie szans w zdobyciu wykształcenia przez uczniów, będących osobami niepełnosprawnymi, zamieszkujących gminy. Ponadto program ma służyć poprawie warunków kształcenia niepełnosprawnych uczniów, umożliwić uczestnictwo w zajęciach, mających na celu podniesienie sprawności fizycznej i psychicznej oraz likwidacji barier transportowych.
- **Trener pracy.** Celem programu jest wspieranie zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.

Artur Gluziński
Współpracownik Wspólnoty Roboczej Związków Organizacji Socjalnych

15 Światowy Kongres Inclusion International "Prawa stają się rzeczywistością!"

Bernhard Conrads

W dniach 16-19 czerwca 2010 r. w Berlinie odbędzie się 15 Światowy Kongres Inclusion International. Inclusion International jest światowym stowarzyszeniem ponad 200 krajowych organizacji samopomocy osób z upośledzeniem intelektualnym i ich bliskich, z których większość prowadzi również różne zakłady i usługi dla tej grupy osób. Członkowie Inclusion International pochodzą z 110 krajów - i tym samym ze wszystkich zakątków ziemi.

Statut Inclusion International przewiduje organizację Światowego Kongresu – analogicznie do igrzysk olimpijskich – co cztery lata. Celem jest umożliwienie wszystkim tym, którym nieobojętny jest los ludzi upośledzonych intelektualnie oraz ich bliskich, międzynarodowej wymiany informacji i stanowisk przynajmniej w takim cyklu czasowym.

Motywem przewodnim kongresu w 2010 r. w Berlinie będzie konwencja ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych. Kongres ma w znaczący sposób przyczynić się do tego, aby duch i treść konwencji spotkały się na całym świecie z uznaniem osób i instytucji najistotniejszych dla niepełnosprawnych - ich bliskich, zakładów i usługodawców.
W związku z tym kongresowi przyświeca motto: „Prawa stają się rzeczywistością", co stanowi w równej mierze wyraz nadziei, jak postulat.
Światowy Kongres Inclusion International odbywa się za każdym razem w innej części świata. Po Indiach, Australii i Meksyku, 15. Światowy Kongres odbędzie się na kontynencie europejskim, w Berlinie.
Organizatorami są Inclusion Europe - europejska sekcja Inclusion International oraz Bundesvereinigung Lebenshilfe – jeden z niemieckich członków Inclusion Europe.

W Polsce członkiem tego europejskiego stowarzyszenia osób niepełnosprawnych i ich bliskich jest Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.*

Na poziomie krajowym odbywa się wiele wydarzeń dotyczących wdrażania konwencji ONZ. Dlaczego więc **kongres światowy** o tej tematyce - i co stanowi o jego wyjątkowości?
• Grupy docelowe; Światowy Kongres jest skierowany w równej mierze do osób z niepełnosprawnością intelektualną, ich bliskich, pracowników instytucji i służb, przedstawicieli środowisk naukowych, studentów i nauczycieli. A zatem w programie znajdą swe odzwierciedlenie różne punkty widzenia wszystkich tych grup partnerskich.
• Referenci; Również referenci będą pochodzić z wyżej wymienionych kręgów. Obecność ok. 150 osób z całego świata pozwoli na wyczerpujący przegląd zagadnień.
• Międzynarodowość; Światowy Kongres daje niepowtarzalną na skalę europejską okazję do „spojrzenia poza krawędź talerza". Jakie działania podejmują koledzy z innych krajów i kontynentów na rzecz integracji osób niepełnosprawnych w szkolnictwie i oświacie albo na rynku pracy?
• Wyważone połączenie informacji, profesjonalizmu i dobrych przykładów; Obok niezbędnych podstawowych informacji i podstaw fachowych, w centrum zainteresowań Kongresu leżą „najlepsze praktyki". Większość z około 60 wydarzeń Kongresu w sposób bardzo praktyczny i konkretny zaprezentuje, jakie problemy występują w danych krajach oraz w jaki konkretny sposób można je rozwiązać. Uczenie się od siebie nawzajem na prawdziwych przykładach z całego świata – to ku temu niepowtarzalna okazja!

W ciągu czterech dni trwania Kongresu poruszone zostaną tematy takie jak:

• wyzwania dla lokalnych i krajowych organizacji na rzecz osób niepełnosprawnych w kwestii wdrażania konwencji ONZ
• zagadnienia gospodarcze wdrażania konwencji ONZ w krajach rozwiniętych i rozwijających się
• w jaki sposób będzie monitorowane wdrażanie konwencji ONZ?
• walka z ubóstwem i uzależnieniami - dobre przykłady na drodze do samodzielnego utrzymywania się
• od dużego zakładu do samodzielnego mieszkania
• uznanie równości wobec prawa
• opieka zdrowotna dla wszystkich
• wzmacnianie poczucia samostanowienia o sobie osób niepełnosprawnych
• rola i znaczenie instytucji i służb we wdrażaniu konwencji ONZ
• osoby z dużym stopniem niepełnosprawności - również w centrum zainteresowania konwencji ONZ?
• samostanowienie o sobie a ochrona - sprzeczność?
• źródła finansowania walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym
• równy dostęp do opieki zdrowotnej!
• osoba upośledzona intelektualnie jako mąż lub żona
• idea rehabilitacji zawodowej i integracji jako klucz do humanizacji społeczeństwa dla wszystkich.

Powyższe przykłady dają możliwość pierwszego wglądu w różnorodność programu. Więcej szczegółowych informacji można znaleźć w Internecie na: **www.inclusion2010.de.**

Szczególnym wyzwaniem dla Kongresu jest jego dostępność dla osób z trudnościami w nauce oraz upośledzeniem intelektualnym. Realizując własną koncepcję dostępu organizatorzy starają się umożliwić także tym osobom jak najbardziej pełne i skuteczne uczestnictwo w Kongresie.

Niezbędnym do tego warunkiem jest przejrzystość. Wszystkie wydarzenia Kongresu zostaną sklasyfikowane ze względu na ich stopień dostępności. Znacznie więcej niż połowa powinna być „w pełni dostępna", tj. powinny być to wydarzenia tak zaprojektowane pod względem językowym i dydaktycznym, aby wszyscy uczestnicy Kongresu mogli z łatwością wziąć w nich udział. Wydarzenia takie charakteryzować się będą dużą ilością materiałów graficznych („wizualizacja") i nieskomplikowanym językiem referentów. Przez zastosowanie własnego systemu sygnalizacji (zielone, żółte i czerwone kartki) będzie można zgłaszać, czy dane treści są dobrze zrozumiałe (zielona kartka), czy pozostawiają coś do życzenia. W ten sposób uczestnicy będą mogli pokazywać referentom „czerwone kartki".
To, że Centrum Kongresowe jest w pełni dostępne dla niepełnosprawnych, jest kwestią oczywistą.

W ramach Światowego Kongresu oferowane będą - w zależności od ilości uczestników i ich udziału - sesje plenarne, sesje dyskusyjne, warsztaty i dyskusje panelowe.
Urozmaicony program został opracowany przez międzynarodowy Komitet Programowy, który pod przewodnictwem Prezes Inclusion Europe, Ingrid Korner, ma przed sobą dużo pracy. Jego członkami są specjaliści z zakresu pracy na rzecz osób niepełnosprawnych, jak również rodzice i przedstawiciele samych zainteresowanych – przy zachowaniu równowagi geograficznej wszystkich części świata. W ten sposób zapewnione jest umożliwienie wymiany międzynarodowej.
Celowi temu służy także wielojęzyczność oraz usługi tłumaczy symultanicznych. Sesje plenarne będą tłumaczone na wszystkie języki kongresowe: angielski, hiszpański, francuski, niemiecki, a przy odpowiednio wysokim zapotrzebowaniu także na japoński i rosyjski. Wszystkie sesje dyskusyjne będą co najmniej dwujęzyczne. W szczególnych przypadkach możliwe jest stworzenie warunków technicznych i personalnych do tłumaczenia konsekutywnego dla mniejszych grup.

Oprócz niewątpliwie istotnej pracy merytorycznej i specjalistycznej, zabawa i przyjemność podczas wydarzeń kulturalnych, również nie powinny być zaniedbane. W równej mierze staramy się zapewnić wysoki stopień interakcji pomiędzy uczestnikami

Kongresu. Dotyczy to samych wydarzeń, jak również ofert w otoczeniu Kongresu. W trakcie jego trwania uczestnicy będą mogli wziąć udział w różnych artystycznych i kreatywnych przedsięwzięciach.
Ceremoniom rozpoczęcia i zakończenia oprócz wymiaru merytorycznego szczególny ton nadadzą atrakcyjne propozycje kulturalne. Dodatkowo Kongres odbędzie się w 50. roku istnienia Inclusion International - ta długa historia rozwoju samopomocy osób upośledzonych intelektualnie i ich bliskich znajdzie swe odzwierciedlenie zarówno w samym programie Kongresu, jak i podczas uroczystej kolacji w przededniu jego zakończenia.
I wreszcie: oczywiście uczestnicy Kongresu powinni również móc poznać i cieszyć się Berlinem. Przewidziany jest na to drugi wieczór, przy czym organizatorzy przygotują szeroki wachlarz propozycji, wśród których uczestnicy będą mogli dowolnie wybrać sposób odkrywania różnych obliczy Berlina. Myślimy chociażby o rejsie statkiem po Sprewie wzdłuż pasa atrakcji Berlina, odwiedzeniu ważnych miejsc pamięci (pomnik ku czci ofiar holocaustu, Muzeum Żydowskie), wycieczce rowerowej śladami Muru Berlińskiego, czy zwiedzaniu budynku Reichstagu lub wspólnej imprezie w byłym browarze.
Oczywiście pomyśleliśmy i o tym, że w tygodniu, w którym odbywa się Kongres rozpoczynają się Mistrzostwa Świata w piłce nożnej. Możliwość ich wspólnego publicznego śledzenia również będzie zapewniona.

Otrzymanie informacji, możliwość zabrania stanowiska, poznanie wielu ludzi, doświadczenie solidarności, dużo zabawy – tak można podsumować to, czego można spodziewać się w Berlinie w czerwcu 2010. Cała wspólnota osób upośledzonych umysłowo, ich rodzin i specjalistów oczekuje na Państwa przybycie.

Szczegółowe informacje na **www.inclusion2010.de.**

dr Bernhard Conrads
Długoletni Dyrektor Federalnego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Umysłową Bundesvereinigung Lebenshilfe e.V

* Kwestia członkostwa Inclusion Europe lub jednym z jej związków członkowskich jest znacząca dla Kongresu także w związku z opłatami za udział – bezpośredni lub pośredni członkowie Inclusion Europe lub jej krajowych związków członkowskich płacą mniej.

Samorządowe formy działań na rzecz osób niepełnosprawnych

Anna Kuczyńska

Z niepełnosprawnością, polegającą na ograniczeniu lub braku sprawności, łączą się wielorakie konsekwencje. Można je rozpatrywać ze względu na to kogo dotyczą (osoby, rodziny, społeczeństwa) lub na to, jaki mają wpływ na przyszłość i szanse rozwoju osoby niepełnosprawnej. W pokonywaniu trudności przez osobę niepełnosprawną i jej rodzinę uczestniczą pracownicy różnych instytucji i organizacji, w tym samorządowych na poziomie województwa, powiatu i gminy.

Orzecznictwem niepełnosprawności w Polsce, w zależności od celu jakiemu ma służyć, zajmuje się Lekarz Orzecznik Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (cel rentowy) oraz zespoły orzekające o stopniu niepełnosprawności (cel pozarentowy).
Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) w zależności od stopnia naruszenia sprawności organizmu,

uznaje osobę za całkowicie lub częściowo niezdolną do pracy. W przypadku stwierdzenia konieczności stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb - orzeka niezdolność do samodzielnej egzystencji. Na podstawie orzeczenia ZUS-u przyznawane jest świadczenie w formie renty stałej lub okresowej.
Zespół orzekający o stopniu niepełnosprawności ustala stopień znaczny, umiarkowany lub lekki. Do pierwszego zaliczane są osoby o największym, a do ostatniego o najmniejszym poziomie naruszenia sprawności. Orzeczenie o stopniu niepełnosprawności zawiera informacje dotyczące ulg i uprawnień oraz funkcjonowania osoby w środowisku, takie jak wskazania dotyczące odpowiedniego zatrudnienia, szkolenia, uczestnictwa w terapii zajęciowej, konieczności zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, korzystania z systemu środowiskowego wsparcia w samodzielnej egzystencji.
Ustawa z dnia 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. Nr 123, poz. 776 z późn. zm.) wymienia zadania organów administracji rządowej, organów jednostek samorządu terytorialnego i Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, których wykonanie nadzoruje Pełnomocnik.

Wojewódzkie urzędy opracowują i realizują programy dotyczące wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych. Udzielają pomocy zakładom pracy chronionej, dofinansowują prace budowlane dotyczące obiektów służących rehabilitacji oraz koszt tworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej. Współpracują także z organami administracji rządowej, powiatami, gminami i z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych.
Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie opracowują i realizują programy działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie: rehabilitacji społecznej, zawodowej i zatrudnienia; przestrzegania praw osób niepełnosprawnych; współpracują z instytucjami administracji rządowej, samorządowej i organizacjami pozarządowymi. Dofinansowują koszt: uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych, sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych, zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze, likwidacji barier architektonicznych i technicznych w komunikowaniu się, rehabilitację dzieci i młodzieży, tworzenie i działanie warsztatów terapii zajęciowej; pośrednictwo pracy i poradnictwo zawodowe.
Niektóre zadania samorządu wojewódzkiego i powiatowego mogą być finansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. O ich wyborze decydują uchwałami odpowiednio sejmik województwa i rada powiatu.

W realizacji rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych ważną rolę spełniają urzędy pracy. Ustawa z dnia 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. Nr 99, poz. 1001 z późn. zm.) przedstawia zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej, które są realizowane przez instytucje rynku pracy. Celem tych działań jest pełne i produktywne zatrudnienie, rozwój zasobów ludzkich, osiągnięcie wysokiej jakości pracy, wzmacnianie integracji oraz solidarności społecznej. W ramach wojewódzkich urzędów pracy funkcjonują Centra Informacji i Planowania Kariery Zawodowej, będące wyspecjalizowanymi komórkami organizacyjnymi, które wspomagają powiatowe urzędy pracy w prowadzeniu poradnictwa zawodowego, opracowują i aktualizują informacje zawodowe, prowadzą zajęcia aktywizacyjne na rzecz bezrobotnych i poszukujących pracy.
W strukturach powiatowego urzędu pracy funkcjonują działy aktywizacji zawodowej, które służą pomocą także osobom niepełnosprawnym. Do ich zadań należy obsługa formalna osób niepełnosprawnych, pośrednictwo pracy: przyjmowanie ofert i indywidualne poszukiwanie zatrudnienia, wypłata jednorazowych dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej, dofinansowanie do wysokości 50%

oprocentowania kredytu bankowego wziętego na kontynuację przez osobę niepełnosprawną działalności gospodarczej, zwrot kosztów poniesionych w związku z przystosowaniem tworzonych lub istniejących stanowisk dla osób niepełnosprawnych, zwrot kosztów adaptacji pomieszczeń zakładu pracy dla potrzeb osób niepełnosprawnych, zwrot kosztów adaptacji lub nabycia urządzeń ułatwiających osobie niepełnosprawnej funkcjonowanie w zakładzie pracy, zwrot kosztów rozpoznania przez służby medycyny pracy potrzeb, dofinansowanie - zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy, zwrot kosztów wyposażenia stanowiska pracy, zwrot 60% wynagrodzenia osoby niepełnosprawnej oraz składek na ubezpieczenie społeczne na okres 1 roku od dnia zatrudnienia osoby niepełnosprawnej, refundacja pracodawcy kosztów szkolenia osób niepełnosprawnych.

Inne formy pomocy zawiera ustawa o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2003r. Nr 122, poz. 1143 z późn. zm.), która określa zasady zatrudnienia socjalnego oraz zasady powstania i działania Centrum Integracji Społecznej (CIS) i Klubu Integracji Społecznej (KIS). Celem ustawy jest reintegracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych lub podlegającym wykluczeniu społecznemu.
Z zajęć w CIS może korzystać osoba, która spełnia jeden z poniższych warunków: jest osobą długotrwale bezrobotną, jest osobą bezdomną realizującą indywidualny program wychodzenia z bezdomności, jest osobą zwolnioną z zakładu karnego i ma trudności z integracją ze środowiskiem, jest osobą chorą w rozumieniu przepisów o ochronie zdrowia psychicznego, nie pobiera świadczeń pieniężnych w formie zasiłku dla bezrobotnych, renty lub emerytury.
Każda z osób skierowanych do CIS przez ośrodek pomocy społecznej realizuje indywidualny program zatrudnienia socjalnego, który określa jej predyspozycje psychofizyczne do podjęcia zatrudnienia, zakres oraz formy reintegracji społecznej i zawodowej. Zakończenie zajęć powinno prowadzić do zatrudnienia przejściowego lub znalezienia pracy na otwartym rynku pracy np. przez podjęcie wspólnej działalności gospodarczej w formie spółdzielni socjalnej, na zasadach określonych w ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. Nr 94 poz. 651 z późn. zm.). Powyższa ustawa zawiera przepisy dotyczące spółdzielni socjalnych, które działają na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji jej członków. Spółdzielnię socjalną mogą założyć: osoby bezrobotne, osoby, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1-4, 6 i 7 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym oraz osoby niepełnosprawne, posiadające pełną zdolność do czynności prawnych.
Ustawa o zatrudnieniu socjalnym wprowadziła także możliwość tworzenia przez gminę, ośrodek pomocy społecznej lub organizację pozarządową Klubów Integracji Społecznej (KIS). Celem ich działalności jest uaktywnianie osób zagrożonych lub podlegających wykluczeniu społecznemu w zakresie terapii, samopomocy i zatrudnienia. W KIS realizowane są programy zatrudnienia tymczasowego, poradnictwo prawne, działalność samopomocowa w zakresie zatrudnienia, spraw mieszkaniowych i socjalnych.

Programy reintegracji społecznej i zawodowej finansowane są nie tylko przez budżet organizacji rządowych i organizacji pozarządowych. W dniu 01.05.2004 r., Polska przystąpiła do Unii Europejskiej, dzięki czemu uzyskała możliwość korzystania z pomocy materialnej na przykład w formie Europejskiego Funduszu Społecznego.
Na poziomie gminy/dzielnicy zadania rehabilitacji zawodowej i społecznej należące do samorządu terytorialnego w formie zadań zleconych realizują ośrodki pomocy społecznej.
Zadania OPS - ów reguluje ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004r. (Dz. U. z 2008 roku Nr 115 poz. 728 z późn. zm.). Są to zadania własne gminy o charakterze obowiązkowym, zadania własne gminy oraz zadania zlecone z zakresu administracji rządowej.
Do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym należą między innymi: opracowanie i realizacja gminnej strategii rozwiązywania problemów

społecznych ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocy społecznej, udzielanie schronienia, zapewnienie posiłku oraz niezbędnego ubrania osobom tego pozbawionym; przyznawanie i wypłacanie zasiłków okresowych i celowych, praca socjalna, organizowanie i świadczenie usług specjalistycznych, w tym specjalistycznych, w miejscu zamieszkania, z wyłączeniem specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi; dożywianie dzieci.

Zadania własne to zadania, które wykonuje i finansuje gmina jako obowiązkowe względem swoich mieszkańców. Należą do nich: przyznawanie i wypłacanie zasiłków specjalnych celowych, pomocy na ekonomiczne usamodzielnienie się, prowadzenie i zapewnienie miejsc w domach pomocy społecznej oraz ośrodkach wsparcia o charakterze gminnym.

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej, które są finansowane przez budżet państwa należą między innymi: przyznawanie i wypłacanie zasiłków stałych, organizowane i świadczenie usług specjalistycznych w miejscu zamieszkania dla osób z zaburzeniami psychicznymi, prowadzenie i rozwój infrastruktury środowiskowych domów samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi, realizacja zadań wynikających z rządowych programów pomocy społecznej.

Zgodnie z art. 7 ww. ustawy pomoc udzielana jest osobom i rodzinom w szczególności z powodu: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej. Prawo do świadczeń pieniężnych przysługuje: 1. osobie samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza kwoty 477 zł, 2. osobie w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 351 zł, 3. rodzinie, której dochód nie przekracza sumy kwot kryterium dochodowego na osobę w rodzinie, przy jednoczesnym wystąpieniu co najmniej jednego z powodów wymienionych w art. 7 lub innych okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy społecznej.

Zgodnie z art. 36 świadczeniami z pomocy społecznej są świadczenia pieniężne w formie zasiłków oraz świadczenia niepieniężne: praca socjalna, składki na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne, pomoc rzeczowa, w tym na ekonomiczne usamodzielnienie, poradnictwo specjalistyczne, interwencja kryzysowa, schronienie, posiłek, niezbędne ubranie, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy, specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia, mieszkanie chronione, pobyt i usługi w domu pomocy społecznej, pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie - w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych.

Samorządowe formy pomocy są niezbędnym elementem wsparcia społecznego i zawodowego, które jest realizowane na różnych poziomach funkcjonowania jednostek terytorialnych i funkcjonowania osoby niepełnosprawnej w środowisku.

Anna Kuczyńska
Koordynator Usług Specjalistycznych
Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnicy Śródmieście
m. st. Warszawy

Budżety Osobiste jako „świadczenia pieniężne" w sektorze pomocy dla osób niepełnosprawnych. Przykłady praktyczne.

Joachim Speicher

To, co większość czytelników odbierała, w eseju Jochena Schweitzera z 1991 r.„Gdyby klient był królem?"[1] jako społeczną utopię, zostało wprowadzone w czyn już w 1997 r. przez Floriana Gerstera, ówczesnego Ministra Spraw Socjalnych landu Nadrenia-Palatynat, i to bez zwykłej w podobnych przypadkach konsultacji ze związkami socjalnymi, pod nazwą „Budżet Osobisty".

„Świadczenia pieniężne", będące alternatywą dla „świadczeń niepieniężnych" w sektorze pomocy dla osób niepełnosprawnych, zostały przyjęte w Nadrenii-Palatynacie na stałe, pomimo wszelkich protestów wobec tego aktu „egzekucji"[2]. Warunki ramowe i kryteria uczestnictwa, ustalone swego czasu przez ministerstwo landu, nadal znajdują tam zastosowanie, chociaż od 01.07.2004 r. w całych Niemczech wprowadzono „Międzyinstytucyjny Budżet Osobisty" na podstawie § 17 Księgi IX Kodeksu socjalnego (SGB IX).

Sytuacja ta jest możliwa dzięki nowemu § 17 ust. 5 SGB IX, zgodnie z którym wszystkie pilotażowe zastosowania Budżetu Osobistego, rozpoczęte w landach przed 01.07.2004 r., mogą być kontynuowane na podstawie starej wersji § 17 (3) SGB IX, obowiązującej do 30.06.2004 r., aż do 31.12.2007 r.[3]

W niemal wszystkich 36 samorządach komunalnych Nadrenii-Palatynatu procedura ta przyjęła się. Jednak równocześnie wykształciła się praktyka, która w sposób wysoce różnorodny odbiega od wytycznych z 1997 r. – w znaczeniu zarówno pozytywnym, jak i negatywnym.

Różnorodność ta (czasem pojawia się tu również słowo „samowola") dotyczy kwestii prawa dostępu do Budżetu Osobistego oraz przepisów regulujących procedurę składania wniosków i ustalania potrzeb, jak również zmian stosunku prawnego pomiędzy świadczeniodawcami, wykonawcami świadczeń oraz osobami uprawnionymi do ich otrzymywania.

Pod koniec 2003 r. ustawodawca federalny utworzył w „Ustawie włączającej prawo pomocy społecznej do Kodeksu socjalnego" nową sytuację wyjściową, która poskutkowała znaczną poprawą dotychczasowych rozwiązań praktykowanych w Nadrenii-Palatynacie, a ponadto wprowadzeniem „Budżetu Osobistego" w całych Niemczech.

Kiedy mówimy o „Budżecie Osobistym", pokazuje się pewne pojęciowe zamieszanie w tym temacie. Konkretnie istnieją w Niemczech cztery, istotnie się od siebie różniące typy budżetów:

1. Budżet Osobisty w Nadrenii-Palatynacie (BSGH / SGB XII) od 1998 r.[4]
2. Międzyinstytucyjny Budżet Osobisty (SGB IX) od 2004 r.[5]

1. Zeitschrift für Systemische Therapie, r. 1991, zeszyt 4.

2. Swojego czasu tylko nieliczne instytucje pomocy dla osób niepełnosprawnych mogły sobie w ogóle wyobrazić wypłacanie pieniędzy osobom niepełnosprawnym przez samego świadczeniodawcę. Uważano coś takiego za opcję niedopuszczalnie obciążającą niepełnosprawnych, braną pod uwagę wyłącznie z koniecznych względów oszczędnościowych. Oburzenie to pogłębiał także fakt, że kwoty pieniężne wypłacane bezpośrednio ludziom były znacznie niższe od wynagrodzeń, które otrzymywali wykonawcy świadczeń.

3. §17 ust. 3 SGB IX (stara wersja obowiązująca do 30.06.2004 r.): „Świadczeniodawcy wypróbowują wprowadzenie Budżetu Osobistego w projektach pilotażowych."

4. Budżety Osobiste wypłacane są w ramach świadczeń rehabilitacji zawodowej na podstawie SGB XII („Zasiłek integracyjny") uprawnionym osobom niepełnosprawnym jako alternatywa dla świadczeń niepieniężnych („Pieniądze czy miłość?"–„dom opieki czy pieniądze?") w formie ryczałtowych kwot pieniężnych na trzech poziomach. Obecny układ poziomów i kwot miesięcznych przedstawia się następująco: poziom 1 (€ 200, -), poziom 2 (€ 400, -) poziom 3 (€ 770, -) Kwoty pomostowe oraz kwoty wyższe są możliwe w wyjątkowych przypadkach.

5. Patrz § 17 SGB IX i rozporządzenie o budżetach na podstawie § 21 SGB IX, patrz również: www.budget.paritaet.org.

3. Budżet Opiekuńczy (SGB XI) od 2004 r.[6]
4. Budżet Zintegrowany w Nadrenii-Palatynacie (połączenie typów 2 i 3) od 2005 r. [7]

Jednak sporą ilość praktycznych przykładów codziennego zastosowania Budżetów Osobistych można jak dotąd spotkać tylko w Nadrenii-Palatynacie w zakresie typu 1. Od zapowiedzi i wprowadzenia w 1997 r. liczba posiadaczy budżetu wzrosła do 1400 w chwili obecnej i nadal rośnie.
Największy odsetek, z prawie 50% udziałem, stanowią osoby z upośledzeniem umysłowym, następnie osoby z upośledzeniem intelektualnym/trudnościami w uczeniu się oraz osoby niepełnosprawne ruchowo i sensorycznie.

Specyfika budżetów w Nadrenii-Palatynacie polega jak wiadomo na tym, że stosowane procedury i pozostałe warunki ramowe są niemal nie do pogodzenia z obowiązującymi obecnie zasadami zapisanymi w rozporządzeniu o budżetach (na podstawie § 21a SGB IX).[8]

Można to ująć następująco: Budżety Osobiste w Nadrenii-Palatynacie są całkowicie porównywalne, a pod względem wysokości świadczeń nawet identyczne ze świadczeniami pieniężnymi wypłacanymi jako „zasiłek pielęgnacyjny" („Pflegegeld") wypłacanymi w ramach ubezpieczenia na wypadek opieki. Dlatego w przeciwieństwie do znajdujących się w fazie pilotażowej „Międzyinstytucyjnych Budżetów Osobistych" (typ 2) nie są one zorientowane na konkretne cele ani potrzeby, ani ich nie zaspokajają.
Są to raczej ryczałtowe kwoty pieniężne, wpłacane co miesiąc na konto osoby niepełnosprawnej, które może ona dowolnie wykorzystać w celu rehabilitacji zawodowej i nie ma obowiązku udokumentowania sposobu, w jaki to robi. Są one wypłacane dodatkowo do bieżącego zabezpieczenia podstawowego lub zasiłku na utrzymanie.

Właściwość tę bardzo trafnie ujął niedawno pewien mający doświadczenia w leczeniu psychiatrycznym mieszkaniec Nadrenii-Palatynatu, który to mimochodem wspomniał, że od ponad dwóch lat pobiera „zasiłek schizofreniczny".
W tym miejscu nasuwa się pytanie, w jaki sposób posiadacze budżetów zapewniają sobie rehabilitację zawodową i jak ją podtrzymują, skoro kwoty obliczane są ryczałtowo i są (w odróżnieniu do niepieniężnego świadczenia w formie umieszczenia w domu opieki) skromne.[9]

Poniżej przytoczymy cztery obrazujące sytuację przykłady z życia.

Przykład 1

Młody mężczyzna (24) z upośledzeniem intelektualnym, mieszka w domu z rodzicami i dotychczas uczęszczał mniej lub bardziej regularnie do ośrodka opieki dziennej. Dochodziło do powtarzających się konfliktów z personelem ośrodka, gdyż często się spóźniał, opuszczał placówkę zbyt wcześnie i wracał na piechotę do domu lub włóczył się po mieście.
Rodzice (ojciec = opiekun prawny) po szczegółowej konsultacji z lokalną instytucją pomocy społecznej zdecydowali wspólnie z synem, że skorzystają z Budżetu Osobistego. Przyznano im i regularnie wypłacano miesięczną kwotę w wysokości € 400,- .Dokumentowanie sposobu wydatkowania tego świadczenia nie jest konieczne.
Na publicznym spotkaniu informacyjnym ów młody człowiek z pewnością siebie i wyraźnie odprężony opowiadał, jak różni się teraz jego dzień powszedni, od tego, co robił wcześniej.
Wraz z ojcem wykupił sobie karnet na siłownię, na którą uczęszcza prawie codziennie. Mówił, że tamtejsi pracownicy są dużo milsi. Nigdy nie ma kłopo-

6. Kompletne informacje i prezentacja na: **www.pflegebudget.de.**
7. Kompletne informacje i prezentacja na: **www.integriertesbudget.de.**
8. Rozporządzenie o budżetach określa jako warunek przyznania świadczenia spisanie umowy o celu pomiędzy wnioskodawcą i świadczeniodawcą, która musi w szczególności zawierać sformułowanie celu, regulacje dotyczące dokumentowania sposobu wykorzystania świadczenia oraz zapewnienia jakości. W dotychczasowym przepisie Nadrenii-Palatynatu w ogóle nie ma mowy o tych warunkach.
9. Por. przypis 4.

tów, a najwspanialsze jest to, że może tam przychodzić, kiedy zechce. Ponadto, jak mówił, pozostałą sumę wydaje różnie, za każdym razem inaczej. Raz na zakup różnych przedmiotów materialnych, raz na opłatę dodatkowych pomocy i wyjazdów wypoczynkowych lub różnych powszednich czynności.

W rezultacie nie odnosi się wrażenia, że oto młody człowiek opowiada, jakoby odczuwał brak wsparcia psychosocjalnego w ośrodku opieki dziennej. Przeciwnie, jak na jego sytuację jego opowieść sprawia wrażenie odprężenia i swobody.

Przykład 2

Na tym samym spotkaniu informacyjnym inny mężczyzna (29) z upośledzeniem umysłowym opowiada w obecności swojego opiekuna prawnego o swoich dotychczasowych licznych pobytach w szpitalach psychiatrycznych i następujących po nich pobytach w domach opieki. Wszelkie próby radzenia sobie w domach opieki zawiodły. W większości przypadków dochodziło do starć z powodu regulaminów, dyżurów porządkowych i dbania o dom oraz regularnego naruszania zakazów spożywania alkoholu.
On także, po odpowiedniej konsultacji z instytucją pomocy społecznej, podjął decyzję o skorzystaniu z Budżetu Osobistego. Obecnie otrzymuje maksymalną kwotę miesięczną, wynoszącą około € 770, -.

Z publiczności pada zatem pytanie, na co wydaje pieniądze i ku zaskoczeniu słuchaczy posiadacz budżetu informuje, że przez trzy miesiące odkładał otrzymywane pieniądze.
W międzyczasie z pomocą i wsparciem swojego opiekuna prawnego umieścił w broszurze informacyjnej, roznoszonej bezpłatnie do domów, następujące ogłoszenie: „Mężczyzna, 29 lat, niepełnosprawny umysłowo, szuka osoby chcącej mu towarzyszyć podczas 8-tygodniowego pobytu na Balearach. Zgłoszenia mile widziane na…"
Otrzymał cztery zgłoszenia i wspólnie ze swoim opiekunem prawnym zdecydował się na młodego studenta pedagogiki społecznej. Uzgodnił i spisał z nim zasady i warunki wspólnej podróży na Majorkę. Opiekun znalazł w Palma de Mallorca niemieckojęzycznego psychiatrę, z którym omówił wszelkie ewentualności i interwencje na wypadek nagłego kryzysu psychicznego. Następnie mężczyzna za odłożone wcześniej pieniądze zarezerwował u taniego oferenta w biurze podróży wyjazd dla dwóch osób i obaj miło spędzili na Majorce listopad i grudzień. Na pełne zdumienia, a po części nawet oburzenia pytanie z publiczności, zadane przez zawodowego oferenta świadczeń, co w takim razie z koniecznymi psychosocjalnymi usługami opiekuńczymi, odbiorca budżetu odpowiada w sposób zwięzły, a pamiętny: „Wie Pan, bufet śniadaniowy w hotelu w Palma de Mallorca to co innego niż stołówka w domu opieki!"

Przykład 3

Upośledzona umysłowo kobieta (44) przez prawie 16 lat mieszkała w zakładach opieki psychiatrycznej. Jej wygląd i uboga higiena osobista zawsze były przyczyną spięć z personelem oraz „sankcji wyznaczających granice". Stały nastrój depresyjny znajdował swoje odzwierciedlenie także w konsekwentnym zamykaniu się w sobie i odmowie wszelkiej współpracy.

Interwencji otwartego, dobrze poinformowanego w zakresie Budżetów Osobistych pracownika można zawdzięczać fakt, że kobieta ta od ponad dwóch lat mieszka samodzielnie w swoim własnym mieszkaniu i sama zarządza swoim budżetem w wysokości € 700,- miesięcznie, z którego opłaca personel sprzątający (€ 180,- miesięcznie), osoby pomagające jej w tygodniowych zakupach (60,- € miesięcznie), oraz 14-dniowe poradnictwo psychosocjalne (€ 90,- miesięcznie). Ponadto wykupiła zajęcia w „grupie terapii pracą i zajęciowej" w jednym z domów opieki. Ma tam możliwość uczestniczenia dwa razy w tygodniu w dwugodzinnych zajęciach i płaci za to instytucji prowadzącej zakład kwotę ryczałtową w wysokości € 250,-. W kwocie tej zawarty jest również dwa razy w tygodniu obiad. Pozostałą cześć pieniędzy wydaje, podobnie jak miało to miejsce w poprzednich przy-

kładach, w sposób zupełnie dowolny i według potrzeb. Często przeznacza ją na spędzanie czasu wolnego, dodatkowe wizyty u fryzjera (!) albo po prostu na poprawę sytuacji ekonomicznej.

Przykład 4

Mężczyzna upośledzony intelektualnie (40), z ciężkimi zaburzeniami zachowania, mieszka w domu z rodzicami, którzy mają po ponad 70 lat. Miał przeprowadzić się do domu opieki, jednak poszukiwania odpowiedniego miejsca długo nie przynosiły efektu. Albo wchodzące w grę placówki nie były gotowe go przyjąć ze względu na występujące zaburzenia zachowania, albo wszystkie miejsca były już zarezerwowane na długi okres wprzód. Obecnie znajduje się na 14 pozycji na liście oczekujących do jednego z domów opieki. Ale co dzieje się w międzyczasie? To już zazwyczaj instytucję prowadzącą dom opieki interesuje mniej, podobnie jak świadczeniodawcę.

Roszczenie prawne do świadczeń rehabilitacji zawodowej zachodzi jednak w konkretnym przypadku i to dokładnie wtedy, kiedy została stwierdzona potrzeba. Należy zauważyć, że potrzeba świadczenia rehabilitacji zawodowej zawsze odzwierciedlona jest w sformułowaniach takich jak np. „pomoc na samowystarczalność", „pomoc na kształtowanie dnia codziennego", „pomoc na podjęcie pracy". Roszczenie prawne odnosi się odpowiednio również do tylko takich sformułowań. Nie ma takiej sytuacji, w której potrzeba zostałaby sformułowana: „Potrzebuję domu opieki", albo: „Potrzebuję ośrodka opieki dziennej!".
W kontekście tych okoliczności koncepcja „wspomaganej listy oczekujących", wymyślona przez nas przy jednoczesnej zdecydowanej realizacji Budżetu Osobistego, stanowi realną perspektywę szybkiego działania, również w takich sytuacjach, w których ludzie nie mogą liczyć na natychmiastowa pomoc w ramach zwykłego systemu świadczeń niepieniężnych.

W naszym przykładzie człowiek z upośledzeniem umysłowym mógł pozostać w swoim domu. On i jego rodzice korzystają z kompleksowego poradnictwa budżetowego, które otrzymują poprzez instytucję prowadzącą dom opieki i jej pełnomocnika do spraw zarządzania przypadkiem (inną niż instytucja prowadząca dom opieki, na którego liście oczekujących się znajdował). Otrzymują z instytucji opieki społecznej maksymalną kwotę budżetową na rehabilitację zawodową w wysokości € 770,- miesięcznie. Ponadto psychiatrycznemu ambulatorium instytucjonalnemu (świadczenia na podstawie § 118 SGB V) zlecono regularną opiekę i leczenie specjalistyczne w warunkach domowych. Z pieniędzy z budżetu zostały wykupione godziny świadczeń specjalistycznych w ramach wsparcia psychosocjalnego w formie doraźnych interwencji kryzysowych oraz w rodzinie, jak również „opieka do dziecka". W ten sposób matka mężczyzny określiła usługi ambulatoryjno-środowiskowe personelu opiekuńczego z instytucji doradzającej, które stawały się konieczne zawsze wtedy, gdy oboje rodzice wychodzili z domu i ktoś musiał pilnować ich niepełnosprawnego syna. Pozostałą sumę pieniędzy oszczędzali oraz wydali na sfinansowanie jednorazowej podróży syna z osobą towarzyszącą. Kiedy po 8 miesiącach zwolniło się miejsce w domu opieki, niepełnosprawny syn razem z rodzicami zdecydował się na kontynuowanie rozwiązania, jakim był Budżet Osobisty. Obecnie rodzina z zaskakującą otwartością planuje wraz ze „swoim" personelem opiekuńczym czas po śmierci rodziców. Przede wszystkim wiadomo już, że budżet da synowi bezcenną możliwość zatrudniania personelu, do którego ma już zaufanie. Jednocześnie pod uwagę brane są takie możliwości jak przygotowanie i umieszczenie w rodzinie goszczącej, jak również przeprowadzka do wspólnoty mieszkaniowej, której personel opiekuńczy nie odwiedzałby jak to bywa zazwyczaj raz w tygodniu w wymiarze 1:12, ale tak samo jak dotychczas w domu rodziców, świadczyłby indywidualnie dostosowane kompleksowe usługi.

Wnioski

Budżet Osobisty w Nadrenii-Palatynacie daje pomimo swoich słabości strukturalnych (= brak zorien-

towania na potrzeby, brak sformułowania celu, brak konieczności dokumentowania wydatków, kwoty ryczałtowe) zaskakujące rezultaty w kwestii zapewnienia rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Nawet przy tych uwarunkowaniach świadczenie pieniężne zdecydowanie stwarza możliwość korzystnego rozwoju rozwiązań, co przy zastosowaniu zwyczajnej zasady świadczeń niepieniężnych byłoby dość trudne lub niemożliwe.
W przypadku wykonawców świadczeń, którzy uczestniczą w tych rozwiązaniach, zmienia się znaczenie pojęcia instytucji, jednakże sama instytucja nie zostaje zlikwidowana. Oferują oni po prostu dodatkowo do podstawowego zakresu swojej działalności świadczenia ambulatoryjno-środowiskowe, dla których konieczne jest odrębne prowadzenie rachunków i zarządzanie personelem. O wiele silniej niż wcześniej ich uwaga skupia się na świadczeniach na rzecz uczestnictwa społecznego (czyli: jakości i zadowolenia z życia).

Tak wielkim powodzeniem nie cieszą się bardziej „zorientowane na pracownika" świadczenia terapeutyczne, opiekuńcze, doradcze etc., które przez zdecydowaną większość posiadaczy budżetu postrzegane są jako środek do celu i na które na podstawie prawa wyboru można się zdecydować, lub nie. Decyzję taką podejmuje ten, kto ma pieniądze. Wykonawcy świadczeń, którzy w swoim myśleniu i działaniu trwają przy istniejących strukturach, nie trafią ze swoją ofertą do posiadaczy budżetów.

Na podstawie tych doświadczeń możemy teraz z zainteresowaniem oczekiwać rezultatów wprowadzenia pilotażowych zastosowań budżetów (typ 2, 3, i 4) na szczeblu federalnym. Pozostaje mieć nadzieję, że ulepszone – ustawowo w SGB IX i w rozporządzeniu o budżetach oraz zapisane w SGB XI warunki strukturalne doprowadzą do powszedniej realizacji Budżetów Osobistych w całych Niemczech najpóźniej od 2008 r.

Joachim Speicher
Ekspert w dziedzinie pomocy osobom niepełnosprawnym oraz Dyrektor Parytetowego Związku Socjalnego kraju związkowego Hamburg

Współpraca Polskiego Związku Głuchych z sektorem publicznym

Małgorzata Bezubik

Stowarzyszenie Polski Związek Głuchych (PZG), powołane 25 sierpnia 1946 r. na Zjeździe Delegatów Stowarzyszeń Głuchoniemych w Łodzi, jest kontynuatorem idei i zadań realizowanych przez regionalne stowarzyszenia głuchoniemych i Polski Związek Towarzystw Głuchoniemych, istniejące w Polsce już przed II wojną światową. W swej działalności PZG nawiązuje do tradycji zorganizowanego ruchu społecznego głuchych, zapoczątkowanego powołaniem w 1876 r. *Małopolskiego Towarzystwa Głuchoniemych „Nadzieja"* we Lwowie.
Polski Związek Głuchych jest dobrowolnym, samorządnym zrzeszeniem osób niesłyszących i z uszkodzonym słuchem oraz osób słyszących, którym bliskie są problemy rehabilitacji tej grupy osób.

Polski Związek Głuchych działa w oparciu o ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2008 r. Nr 14, poz. 92).

Do priorytetowych celów Polskiego Związku Głuchych należy prowadzenie rehabilitacji osób dorosłych z wadą słuchu oraz kompleksowa rehabilitacja mowy i słuchu dzieci i młodzieży z uszkodzonym słuchem. Zadania te realizowane są dzięki współpracy merytorycznej i finansowej z sektorem administracji publicznej.

29 grudnia 2008 r. pomiędzy Zarządem Głównym Polskiego Związku Głuchych a Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) podpisana została umowa partnerska na realizację projektu: „Wsparcie osób niesłyszących na rynku pracy (4 KROKI)", współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Ogólnym celem tego projektu jest wsparcie oraz przygotowanie grupy osób niesłyszących do wejścia na rynek pracy oraz pomoc w podjęciu bądź kontynuowaniu nauki. Cel ten, zostanie osiągnięty poprzez:

– rozwinięcie i podtrzymanie aktywności społeczno–zawodowej, wiary we własne możliwości, wyposażenie osób niesłyszących w umiejętności potrzebne na rynku pracy, wsparcie w znalezieniu pracy i zachęcaniu do dalszej nauki,
– poprawę jakości otoczenia osób niesłyszących przez zapewnienie profesjonalnego wsparcia prawnego i psychologicznego, pozwalającego na zmianę utrwalonych postaw społecznych,
– udoskonalenie jakości systemu kształcenia osób niesłyszących poprzez organizację kursów naturalnego języka migowego (w Polsce – PJM – Polski Język Migowy), rozpowszechnionego w systemie edukacji innych krajów Europy i USA.

Polski Związek Głuchych posiada sieć specjalistycznych placówek dla dzieci i młodzieży - 26 specjalistycznych poradni diagnozy i rehabilitacji oraz 117 ośrodków rehabilitacji i wsparcia społecznego dla osób dorosłych z uszkodzonym słuchem. Ośrodki te świadczą wszelkiego rodzaju usługi z zakresu rehabilitacji indywidualnej, udzielając porad i pomocy w sprawach socjalnych, zawodowych, wychowawczych i urzędowych. Związek zapewnia usługi tłumaczy języka migowego w urzędach, sądach, placówkach służby zdrowia itp. W obrębie ośrodków rehabilitacji i wsparcia społecznego działają placówki kulturalno-oświatowe, w których prowadzona jest rehabilitacja społeczna członków Związku.

Istotnym zadaniem realizowanym przez Polski Związek Głuchych jest szkolenie rodziców, opiekunów, nauczycieli i wolontariuszy w zakresie udzielania pomocy dzieciom i osobom dorosłym z uszkodzonym słuchem oraz szkolenie kadry merytorycznej zatrudnianej w Placówkach PZG. W związku z tymi celami, w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, podpisano umowę na realizację zadania "Kolorowy świat dziecka z uszkodzonym słuchem". W ramach tego projektu kadra specjalistyczna zatrudniona w specjalistycznych poradniach dla dzieci z wadą słuchu została przeszkolona w zakresie arterapii.

Pomoc dla dzieci i młodzieży to między innymi kompleksowa i specjalistyczna diagnoza oraz rehabilitacja słuchu i mowy, organizowanie turnusów rehabilitacyjnych, prowadzenie banków aparatów słuchowych, pomoc w nauce podopiecznym uczęszczającym do szkół publicznych, instruktaż i szkolenie rodziców i opiekunów do prowadzenia pracy rehabilitacyjnej z dzieckiem. W tym celu z końcem 2009 r. ze środków PFRON. został wydany poradnik dla rodziców dzieci z wadą słuchu.

Polski Związek Głuchych promuje osiągnięcia społeczne, intelektualne i artystyczne osób niesłyszących i z uszkodzonym słuchem poprzez organizowanie różnego rodzaju rajdów turystycznych, plenerów malarskich, wycieczek, wystaw i imprez rozrywkowych. Ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w Warszawie ogólnopolski festyn z okazji Międzynarodowego Dnia Głuchego z udziałem artystów z całej Polski. Jego celem było zaprezentowanie twórczości osób niesłyszących, przybliżenie działalności Polskiego Związku Głuchych oraz upowszechnienie wiedzy o języku migowym.

Ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych zrealizowano projekt „Organizacja i prowadzenie kursów języka migowego oraz udoskonalanie umiejętności tłumaczy języka migowego pt. „Miganie jest proste".
W ramach projektu „Warszawa da się lubić", również dofinansowanego ze środków PFRON, dzieci i młodzież ze Specjalistycznych Poradni Dzieci i Młodzieży z Wadą Słuchu wzięły udział w wycieczce po Warszawie.
W ramach Programu Unii Europejskiej „Młodzież w Działaniu" zrealizowano projekt „Co będzie z Europą w XXI wieku?". W jego ramach odbyła się wymiana młodzieży niesłyszącej z Polski, Litwy, Łotwy i Estonii. Dzięki dofinansowaniu ze środków PFRON podjęto realizację zimowego rajdu „Przez turystykę do aktywizacji młodych głuchych".

Polski Związek Głuchych propaguje wśród społeczeństwa problematykę dotyczącą słuchu i środowiska ludzi niesłyszących. Dlatego istotnym działaniem zrealizowanym ze środków PFRON w 2009 r. było też wydanie publikacji: „Nauczmy się rozumieć nawzajem. Poradnik dla słyszących o niedosłyszących i głuchych"

Stałym zadaniem Polskiego Związku Głuchych jest wydawanie miesięcznika „Świat Ciszy" dofinansowywanego ze środków PFRON. To ogólnopolskie czasopismo jest wydawane od 1959 roku. Na jego łamach publikowane są artykuły o problemach osób głuchych i niedosłyszących, pisane zarówno przez osoby z wadą słuchu, jak i słyszących specjalistów z różnych dziedzin związanych z problematyką braku słuchu. Podstawowym celem czasopisma jest promocja środowiska, a w szczególności osiągnięć intelektualnych i artystycznych osób niesłyszących oraz informowanie o działalności Polskiego Związku Głuchych i innych instytucji, zwłaszcza Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Współpraca administracji publicznej z Polskim Związkiem Głuchych to cały czas „pole doświadczalne" dla obu stron. Przykłady upowszechniania dobrych praktyk w tej dziedzinie są źródłem inspiracji zarówno dla władz jak i organizacji pozarządowych.

Małgorzata Bezubik
Zarząd Główny Polskiego Związku Głuchych

Współpraca organizacji pożytku publicznego sektora pomocy dla niepełnosprawnych z instytucjami publicznymi w zakresie świadczenia usług dla niepełnosprawnych. Przykład z praktyki dnia codziennego.

Erwin Drefs

Na początek opis sytuacji. 5-letnia dziewczynka, nazwijmy ją Katrin, uczęszczała do przedszkola specjalnego. Diagnoza: zespół Westa w połączeniu z padaczką wczesnodziecięcą. Do ukończenia trzeciego roku życia Katrin znajdowała się pod opieką placówki wczesnego wsparcia specjalnego (Frühförderung) w wymiarze dwóch jednostek tygodniowo realizowanych w domu rodziców. Matka otrzymywała w związku z tym stałe i kompleksowe poradnictwo. Jednostka opiekuńcza wynosiła 1,5 godziny w rodzinie. W przypadku niepełnosprawności Katrin konieczne były i są nadal, zwłaszcza ze względu na coraz częstsze ataki padaczkowe, regularne pobyty w szpitalach.

Przedszkole specjalne (liczące w sumie 32 dzieci w 5 grupach) jest czynne przez 6 godzin dziennie w dni powszednie. Dzieci odbierane są z domów mikrobusem, a po południu odwożone z powrotem. Przedszkole utrzymywane jest przez lokalną organizację należącą do stowarzyszenia „Lebenshilfe". „Lebenshilfe" jest członkiem Parytetowego Związku Socjalnego Dolnej Saksonii T. z. – Paritätischer Wohlfahrtsverband Niedersachsen e.V.

Katrin z jednej strony cieszyła się krótkimi pobytami wśród dzieci, z drugiej strony po upływie jednej do dwóch godzin sytuacja grupowa całkowicie ją przytłaczała. Odłączano ją więc od zajęć grupowych i chroniono pod okiem przedszkolanki przed bodźcami zewnętrznymi - potrzebowała dłuższego czasu, żeby się uspokoić. W sumie ogólne warunki wsparcia, pilnowania i opieki medycznej Katrin były bardzo obciążające dla samej dziewczynki, dla przedszkola oraz dla matki. Matka żyła w ciągłym strachu, że Katrin nie czuje się w przedszkolu dobrze i że nie ma tam zapewnionej odpowiedniej opieki. Pracownice przedszkola również coraz bardziej niepokoiły się, że przeciążają Katrin, lub że nie oceniły prawidłowo jej stanu zdrowia.

W ramach przysługującego dziecku prawa do miejsca w przedszkolu poszukiwano rozwiązania tego problemu w ścisłym porozumieniu między matką i przedszkolem specjalnym – i rozwiązanie takie znaleziono. Ustalona została opieka ambulatoryjna. Potrzeba było wielu rozmów, by dyrektor pedagogiczna z właściwej „Lebenshilfe" wyjaśniła kompetencje samodzielnych publicznych podmiotów rehabilitacyjnych.

- Potrzebę specjalnej opieki dla Katrin trzeba było wyjaśnić z właściwym miejscowym urzędem socjalnym na różnorodne sposoby
- Nieodzowna opieka medyczna musiała zostać wynegocjowana przy wsparciu leczącego pediatry i leczącej kliniki z odpowiedzialną kasą chorych i kasą pielęgnacyjną.

Po około 2 miesięcach trwania negocjacji znaleziono rozwiązanie zaspokajające potrzeby wszystkich stron: Katrin otrzymuje obecnie 6 godzin opieki dziennie w trybie ambulatoryjnym. Opieką tą zajmują się specjaliści z „Lebenshilfe". Mogą oni dzięki swojemu wykształceniu zapewnić Katrin wsparcie specjalne

i zagwarantować opiekę medyczną, a dzięki swojemu wieloletniemu doświadczeniu w pracy z dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną troskliwie i w sposób ukierunkowany towarzyszyć dziewczynce w integracji społecznej.

Świadczenie specjalne opłacane jest jako pomoc w integracji na podstawie Księgi XII Kodeksu socjalnego (SGB) przez lokalną instytucję finansującą pomoc społeczną (urząd socjalny). Opiekę medyczną opłaca właściwa dla dziecka kasa chorych na podstawie Księgi V SGB i kasa opiekuńcza w ramach Księgi XI SGB.

Odnośnie pomocy ambulatoryjnej ustalono z instytucją pomocy społecznej i kasą chorych następujący wspólny cel rehabilitacji:

- poprzez opiekę 1:1 ciężko upośledzonej i przewlekle chorej Katrin umożliwione zostaje jej życie we wspólnocie dostosowane do wieku dziewczynki
- tym samym spełnione zostaje prawo dziecka do miejsca w przedszkolu
- przy tym zawsze musi być zapewniona opieka indywidualna (opieka 1:1)
- podczas opieki w trybie ambulatoryjnym dziecku musi być zapewniona opieka medyczna.

To, co udało się osiągnąć dla Katrin, nie jest wcale takie oczywiste. Chociaż pojawia się coraz więcej przykładów, w których ponadpodmiotowa współpraca instytucji rehabilitacyjnych skutkuje kompleksową i dostosowaną do potrzeb opieką ambulatoryjną dla osób z dużą niepełnosprawnością, związki socjalne nie są zadowolone z sytuacji. O wiele zbyt rzadko udaje się przeforsować prawnie uzasadnione roszczenia osób niepełnosprawnych, niezależnie od tego, jaki lub ile podmiotów rehabilitacyjnych jest zaangażowanych.

Dla Katrin i jej matki życie stało się w każdym razie na pewno trochę łatwiejsze. Katrin może spotykać dzieci i dorosłych w spokojnym otoczeniu. Sama określa przy tym czas i intensywność tych kontaktów. Pracownica zawsze uwzględnia jej potrzeby. Matka jest spokojna, że Katrin ma indywidualną opiekę personelu pielęgniarskiego, a przedszkole jest odciążone, ponieważ Katrin przyprowadza „swoją" pracownicę do przedszkola, kiedy chce się spotkać ze swoimi „dawnymi" towarzyszami zabaw.

Erwin Drefs
Doradca ds. pomocy osobom niepełnosprawnym,
Parytetowy Związek Socjalny Dolnej Saksonii T. z.

SOCIUS – PARTNERSTWO – sposób na rozwiązywanie problemów osób niepełnosprawnych

Piotr Todys

Partnerstwo jest kluczową kwestią w relacjach organizacji pozarządowych i administracji publicznej. Nie jest możliwe skuteczne rozwiązywanie problemów społecznych bez zaufania, wzajemności, równorzędnego traktowania się i współpracy. Fundacja TUS, od początku swojego istnienia, stara się opierać swoje działania o partnerskie relacje z partnerami publicznymi, choć z różnym skutkiem.

Specjalistyczny transport dla osób niepełnosprawnych

Swoje istnienie Fundacja zawdzięcza nowatorskiemu na owe czasy, ale też innowacyjnemu po dzień dzisiejszy, pomysłowi Urzędu m.st. Warszawy by zorganizować specjalistyczny transport dla niepełnosprawnych. Należy powiedzieć, że pomysł ten narodził się w głowach kilku urzędników warszawskiego samorządu i działaczy stołecznych organizacji pozarządowych. W styczniu 1993 roku na potrzeby Urzędu Miasta powstało opracowanie dotyczące różnych problemów mieszkańców Warszawy, w tym kwestii trudności jakie w codziennym życiu napotykali niepełnosprawni. Jednym z zaproponowanych rozwiązań było zorganizowanie specjalistycznego transportu dla osób z niepełnosprawnościami. Trzeba przypomnieć, że dopiero po przełomie 1989 roku zaczęto zauważać istnienie osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, a ich fizyczna obecność w przestrzeni publicznej datuje się od lat dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia. Wcześniej nie pasowali do „zdrowej i robotniczej" rzeczywistości socjalistycznej. Nigdzie też na terenie Polski nie funkcjonował transport dedykowany osobom niepełnosprawnym, a tego typu przedsięwzięcia uruchamiane z pomocą finansową Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) miały ruszyć w roku 1994.

Nowatorskość pomysłu polegała na tym, że powstający transport dla niepełnosprawnych miała prowadzić organizacja pozarządowa. Warto zwrócić uwagę, że nie istniała wtedy Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (swoista konstytucja trzeciego sektora i jego relacji z administracją pozarządową uchwalona w 2003 roku), ani też Warszawa nie miała uchwały regulującej współpracę z trzecim sektorem. Mimo to, warszawski specjalistyczny transport dla niepełnosprawnych powstał jako partnerskie przedsięwzięcie władz samorządowych i NGO.

Do obsługi transportu powołano Fundację Na Rzecz Transportowych Usług Specjalistycznych Dla Niepełnosprawnych (Fundacja TUS). Władze samorządowe zapewniały większość wynagrodzeń pracowników, cztery samochody i lokal na działanie transportu. Fundacja TUS „know how", zarządzanie przedsięwzięciem i jego prowadzenie oraz zdobywanie brakujących środków. Ta partnerska współpraca trwała 11 lat, gdy Urząd m.st. Warszawy zdecydował się przekazać prowadzenie transportu miejskiej spółce. Fundacja TUS jest w Polsce jedynym przykładem prowadzenia transportu dla niepełnosprawnych; tak było w 1993 roku i tak jest do dzisiaj. Partnerstwo NGO – samorząd było możliwe mimo braku uregulowań i braku podobnej praktyki.

Komisja Dialogu Społecznego do spraw Niepełnosprawności

Miasto stołeczne Warszawa oraz organizacje pozarządowe prowadzą współpracę w oparciu o Ustawę o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Szczegółowe zasady współpracy określone

są w corocznie uchwalanym programie współpracy. Zgodnie z programem współpracy organizacje uczestniczą w działaniach programowych Miasta - w szczególności poprzez udział w pracach Komisji Dialogu. Komisje powstają z inicjatywy samych organizacji pozarządowych i umiejscowione są przy poszczególnych Biurach Miasta. Komisje Dialogu mają charakter „inicjatywno-doradczy", a ich głównym celem jest opiniowanie i współtworzenie dokumentów i aktów prawnych wydawanych przez Miasto. Obecnie w Warszawie działają 22 Komisje. Fundacja TUS jest aktywnym uczestnikiem Komisji do spraw niepełnosprawności.

Komisja Dialogu zajmująca się sprawami osób niepełnosprawnych zbiera się co miesiąc.

W skład Komisji wchodzi ponad 130 organizacji, jednak aktywnie uczestniczy w spotkaniach około 20 organizacji. Skuteczność pracy Komisji zależna jest wyłącznie od aktywności samych organizacji. Komisja Dialogu do spraw niepełnosprawności umieściła na stronie internetowej listę wszystkich organizacji (wraz z linkami do ich stron internetowych), które choć raz brały udział w spotkaniach Komisji. Na stronie umieszczane są także wszystkie protokoły ze spotkań Komisji oraz korespondencja, jaką prowadzi Komisja. Tak więc każdy zainteresowany, czy to przedstawiciel organizacji czy urzędnik miejski, może mieć wgląd w prace Komisji. Tak też realizowana jest zasada jawności działania Komisji.

W swoich pracach Komisja zajmowała się wieloma sprawami istotnymi dla organizacji pracujących na rzecz osób niepełnosprawnych. Przedstawiała Radzie Warszawy zastrzeżenia dotyczące budżetu Warszawy przeznaczonego na dotacje dla organizacji pozarządowych. Interweniowała w sprawie transportu dla osób niepełnosprawnych na terenie miasta. W tej sprawie odbyło się spotkanie z dyrektorem Miejskiego Towarzystwa Taksówkowego realizującego takie usługi. Zorganizowano spotkanie z osobą odpowiedzialną za koordynację usług asystenta osobistego w Urzędzie Miasta. Oczywiście konsultowano w łonie Komisji program współpracy Warszawy z NGO, a także włączono się aktywnie w tworzenie strategii rozwiązywania problemów społecznych. Komisja pełni także rolę forum wymiany informacji o działaniach organizacji i jest miejscem zawiązywania porozumień dla realizacji wspólnych przedsięwzięć. Komisje Dialogu Społecznego są doskonałym narzędziem współpracy sektora pozarządowego z władzami miasta. Jednak skuteczność wykorzystania tego narzędzia zależy w dużej mierze od aktywności organizacji pozarządowych. Z jednej strony zasady działania Komisji są opisane w uchwale Rady Miasta Warszawy, mają charakter prawa lokalnego i są obowiązujące dla strony samorządowej. Z drugiej strony aktywność strony samorządowej – urzędników i radnych, nie jest zbyt duża w dziedzinie współpracy z organizacjami pozarządowymi. Na pewno zaś nie jest wystarczająca by realizować wszystkie zapisy programu współpracy. Jednak organizacje wydają się nie doceniać wagi tych faktów. Dużo więcej organizacji mogłoby angażować się w działania Komisji Dialogu do spraw niepełnosprawności. Trzeba też mieć świadomość, że nikt poza organizacjami nie wykonana zadań, które zaproponują. Urok takich ciał jak Komisje Dialogu opiera się na braku ich nadmiernego sformalizowania - dzięki czemu mogą szybko i elastycznie reagować. Komisje nie mają jednak zaplecza administracyjnego i organizacyjnego – pomysły muszą realizować sami pomysłodawcy. Oczywiście, im więcej organizacji aktywnych, tym większa szansa na skuteczne przeprowadzenie zamierzeń. Specyfiką Komisji jest także to, że pretensje w sytuacji porażki organizacje mogą mieć głównie do siebie. Ostatnio, pomysł na tworzenie Komisji Dialogu stał się popularny na Mazowszu. Co prawda Warszawa jest chyba jedynym miastem, które ma tak zorganizowaną współpracę między samorządem gminnym a NGO, ale Urząd Marszałkowski i Urząd Wojewódzki rozpoczęły tworzenie mazowieckich for dialogu społecznego.

Niepełnosprawnik po Warszawie

Od ponad dwóch lat Fundacja TUS wspólnie z Fundacją Pomocy Matematykom i Informatykom Niesprawnym Ruchowo prowadzi w Warszawie bazę dostępnych miejsc użyteczności publicznej dla osób

niepełnosprawnych. Podstawą tworzenia bazy jest system norm i standardów dotyczących przystosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych (kąty nachylenia podjazdów, szerokość drzwi, toalety dla niepełnosprawnych, obecność tłumacza języka migowego, winda itd.). Rzetelność informacji zawartych w bazie gwarantuje sposób badania obiektów – oceny standardów oraz pomiarów dokonują przeszkoleni stażyści i wolontariusze głównie z dwóch warszawskich uczelni: Politechniki Warszawskiej i Akademii Pedagogiki Specjalnej. Informacje zgromadzone w bazie danych będą na bieżąco aktualizowane dzięki systemowi monitoringu (informacje o zmianie stanu dostępności budynków) prowadzonemu we współpracy z personelem administrującym budynkami znajdującymi się w bazie. Przedsięwzięcie to, wzorowane na bazie MOBIDAT niemieckiej Fundacji Albatros, początkowo finansowane było ze środków niemieckiej Akcji Człowiek, a obecnie dofinansowywane jest ze środków Urzędu m.st. Warszawy. Projekt, jako rozwiązanie modelowe, realizowany jest na terenie jednej z dzielnic Warszawy-Śródmieścia. Władze Urzędu Dzielnicy Śródmieście zapewniły profesjonalne pomieszczenia do przeprowadzenia szkoleń stażystów i wolontariuszy oraz aktywnie uczestniczą w promocji projektu, a także udzielają wsparcia organizacyjnego podczas uzyskiwania pozwoleń na pomiary w wielu instytucjach. Osobiście zaangażowała się w projekt i objęła go swym patronatem pani Katarzyna Sowiecka - Zastępca Burmistrza Dzielnicy Śródmieście. Obecnie TUS poszukuje sposobu na kontynuacje projektu w partnerstwie z władzami Warszawy.

22 kroki do strategii

Od 2008 roku Fundacja TUS realizuje projekt (finansowany ze środków Unii Europejskiej), który ma pomóc samorządom szczebla gminnego i powiatowego tworzyć dokumenty strategiczne z zakresu polityki społecznej z uwzględnieniem praw osób niepełnosprawnych. W trakcie realizacji projektu zostanie przygotowane narzędzie ułatwiające samorządom tworzenie strategii i programów rozwiązywania problemów społecznych. Narzędzie to opierać się będzie na 22 Standardowych Zasadach Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych przyjętych przez ONZ. Stworzona metoda pracy ma być możliwie prosta w zastosowaniu i dopasowana do polskich realiów. Przygotowane przez zespół Fundacji TUS narzędzie jest pilotażowo wdrażane i testowane w pięciu samorządach na Mazowszu. Fundacja TUS dostarcza profesjonalne narzędzia do planowania strategicznego i uczestniczy w pracach nad samorządowymi dokumentami strategicznymi. Samorządy, we współpracy z Fundacją, wdrażają dostarczone rozwiązania i jednocześnie testują je na „żywym organiźmie". Gotowe i zweryfikowane narzędzie będzie szeroko promowane wśród samorządów i organizacji opracowujących strategie rozwiązywania problemów społecznych. Nadrzędnym celem współpracy samorządów i Fundacji TUS jest włączanie działań polityki wobec niepełnosprawnych w główny nurt działań władz lokalnych.

Podsumowanie

Fundacja TUS od początku swego istnienia realizuje partnerski model współpracy z władzami lokalnych. W swych działaniach stara się być równoprawną stroną a nie jedynie zleceniobiorcą. TUS zapewnia „know how" tak szczegółowych rozwiązań jak prowadzenie transportu czy tworzenie baz danych dostępności przestrzeni publicznej. Fundacja jest także dostarczycielem eksperckiej wiedzy w specjalistycznym obszarze tworzenia dokumentów strategicznych. Doświadczenia 16 lat pracy Fundacji TUS pokazują, że partnerskie traktowanie się NGO i samorządu może realnie wpływać na poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych. Wydaje się, że w tych relacjach nie jest kluczowe stworzenie prawnych warunków współpracy, ale raczej wzajemnie postrzeganie przez trzeci sektor i samorząd swojej partnerskiej, uzupełniającej się roli.

Piotr Todys
Prezes Fundacji TUS

Wspieranie struktur podstawowych w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej przez „Aktion Mensch"

Cele, zasady i organizacja „Aktion Mensch"

„Aktion Mensch" jest od momentu swojego powstania w 1964 r. jako Aktion Sorgenkind, jedną z najbardziej skutecznych organizacji w sektorze społecznym. Opiera się ona na idei człowieczeństwa i solidarności, dążeniu do sprawiedliwości społecznej, prawie do samostanowienia i do uczestnictwa wszystkich ludzi w naszym społeczeństwie.

Cele te realizuje w dwóch głównych obszarach swojej działalności. Po pierwsze poprzez wspieranie projektów i instytucji działających na rzecz osób niepełnosprawnych i samopomocy osób niepełnosprawnych, na rzecz pomocy dla osób o szczególnych trudnościach społecznych, a także - od 2003 r. - pomocy dla dzieci i młodzieży. Po drugie, poprzez szeroko zakrojone działania edukacyjne, mające przyczynić się do otwartego i pozytywnego klimatu społecznego dla tych zagadnień.
Jest to możliwe dzięki pięciu milionom ludzi, którzy regularnie uczestniczą w loterii „Aktion Mensch". Zaufanie to stanowi właściwy kapitał „Aktion Mensch". Jej szczególną kompetencją jest sztuka ukierunkowanego przekazywania wpływów z loterii i darowizn.

Poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych, osób o szczególnych trudnościach społecznych, dzieci i młodzieży to podstawowy cel „Aktion Mensch". Ze swoim różnorodnym zakresem finansowania „Aktion Mensch" wspiera niezależne organizacje pożytku publicznego i ich pracę, aby wszyscy ludzie mogli prowadzić jak najbardziej samodzielne życie. Oznacza to przede wszystkim stwarzanie możliwości wyboru - począwszy od osobistej sytuacji mieszkaniowej, poprzez prawne wsparcie osób niepełnosprawnych, aż do stwarzania aktywnych możliwości udziału we wspólnocie oraz twórczego lub sportowego wypoczynku. W ramach pomocy dla dzieci i młodzieży „Aktion Mensch" wspiera we wszystkich istotnych obszarach projekty dla młodych ludzi, które stanowią pomoc w orientacji, wspierają ich w rozwoju i umożliwiają im uczestnictwo w życiu społecznym.

Zaangażowanie społeczne i wolontariat są istotnymi podstawami świadczeń organizacji społecznych na rzecz osób niepełnosprawnych, samopomocy osób niepełnosprawnych oraz pomocy dla dzieci i młodzieży. Dlatego dla „Aktion Mensch" równie ważne jest wspieranie organizacji samopomocowych, co pobudzanie inicjatyw własnych i umacnianie wolontariatu i pracy wolontariuszy.

Uświadamianie i informowanie są podstawą równouprawnionego życia wszystkich ludzi w naszym społeczeństwie. „Aktion Mensch" wspiera i sama inicjuje projekty i akcje mające na wielu płaszczyznach przyczynić się do likwidowania barier – czy to przeszkód architektonicznych w miastach i gminach, niedogodności technicznych mediów publicznych, czy uprzedzeń dotyczących osób niepełnosprawnych, istniejących w świadomości społecznej.

„Aktion Mensch" chciałaby przy pomocy swojego wsparcia osiągnąć możliwie największy wpływ i dotrzeć do wielu ludzi jednocześnie. Droga ku temu celowi prowadzi przez niezależne podmioty pożytku publicznego, angażujące się w pracę społeczną. Wzmacnianie społecznego zaangażowania i utrzymywanie własnej odpowiedzialności osób aktywnych to dwie strony jednego medalu. Dlatego wsparcie „Aktion Mensch" pozostaje ograniczone

w czasie i zawsze wymaga własnego zaangażowania wnioskodawcy. W ten sposób unika się uzależnienia, a wsparcie „Aktion Mensch" pozostaje otwarte na nowe pomysły i innowacyjne projekty.

Każdy wniosek o dofinansowanie o przekonującej treści i odpowiadający wytycznym „Aktion Mensch" ma szansę zostać przyjęty. Z uwagi na ograniczone fundusze, nie każdy wniosek odpowiadający wytycznym pod względem formalnym, może zostać zatwierdzony. Wnioski, które pod względem szczegółów koncepcyjnych nie są wystarczająco przekonujące, mogą po korekcie zostać złożone ponownie. W odniesieniu do finansowania nie zachodzi roszczenie prawne. Pomyślne zakończenie projektu obejmuje dostarczenie sprawozdania z jego przebiegu oraz dokumentów potwierdzających wszystkie wydatki do „Aktion Mensch" w celu kontroli i ostatecznego rozliczenia.

Wpływy „Aktion Mensch" wykorzystywane są w następujący sposób:
- 38% na wsparcie projektów na rzecz osób niepełnosprawnych, dzieci i młodzieży oraz uświadamiania;
- 30% na wypłaty wygranych uczestnikom loterii;
- 17% na podatek loteryjny;
- 15% na prowadzenie loterii, druk i dystrybucję losów, komunikację, koszty osobowe i administracyjne.

„Aktion Mensch" jest stowarzyszeniem pożytku publicznego, zarejestrowanym pod nazwą „Deutsche Behindertenhilfe - „Aktion Mensch" e.V." Członkami „Aktion Mensch" są:
- Federalny Związek Robotniczej Opieki Społecznej - Arbeiterwohlfahrt Bundesverband,
- Niemiecki Związek Caritas - Deutscher Caritasverband,
- Niemiecki Parytetowy Związek Socjalny - Deutscher Paritätischer Wohlfahrtsverband Gesamtverband,
- Sekretariat Generalny Niemieckiego Czerwonego Krzyża - Deutsches Rotes Kreuz Generalsekretariat,
- Dzieło Diakoniczne Kościoła Ewangelickiego w Niemczech - Diakonisches Werk der Ev. Kirche in Deutschland,
- Związek Socjalny VdK Niemcy -Sozialverband VdK Deutschland,
- Centralny Punkt Pomocy Społecznej Żydów w Niemczech - Zentralwohlfahrtstelle der Juden in Deutschland,
- Drugi program niemieckiej telewizji publicznej ZDF – Zweites Deutsches Fernsehen.

Wnioski rozpatrywane są w kuratorium „Aktion Mensch". Kuratorium składa się z osób wyznaczonych przez następujące organizacje:
- Federalny Związek Robotniczej Opieki Społecznej,
- Federalne Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym Intelektualnie – Bundesvereinigung Lebenshilfe für Menschen mit geistiger Behinderung e.V.,
- Niemiecki Związek Osób Niewidomych i z Upośledzeniem Wzroku – Deutscher Blinden- und Sehbehindertenverband e.V.,
- Niemiecki Związek Caritas,
- Niemiecki Parytetowy Związek Socjalny,
- Sekretariat Generalny Niemieckiego Czerwonego Krzyża,
- Dzieło Diakoniczne Kościoła Ewangelickiego w Niemczech,
- Związek Socjalny VdK Niemcy,
- ZDF.

Wspieranie struktur podstawowych w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej: podążać z partnerami nowymi drogami

W wielu regionach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej sytuacja życiowa osób niepełnosprawnych nadal znajduje się pod wpływem dyskryminacji personalnych, wykluczenia społecznego i zdumiewająco słabo rozwiniętej struktury wspierania. Osoby te nadal często nie mają możliwości rozwijania się zgodnie ze swoimi możliwościami oraz uczestniczenia w życiu społecznym; niektóre

z nich do dzisiaj żyją w przerażających, a często nieludzkich warunkach. Formy samopomocy lub zaangażowania się w wolontariat przez osoby niepełnosprawne lub ich bliskich, które przez długi czas były zakazane, znajdują się dopiero w fazie powstawania.

Tymczasem pojawia się coraz więcej inicjatyw członków rodzin i innych organizacji non-profit, które podjęły zobowiązanie - lokalnie oraz we współpracy z niemieckimi stowarzyszeniami pomocy i samopomocy osób niepełnosprawnych - zaangażować się na rzecz poprawy warunków życia i opieki dla osób niepełnosprawnych lub osób znajdujących się w szczególnie trudnych sytuacjach socjalnych. W celu zapewnienia dalszego rozwijania i umacniania niezbędnych struktur podstawowych, pilnie potrzebna jest pomoc finansowa m.in. na doradztwo, przekazywanie informacji, wzmacnianie samopomocy i dokształcanie.

Co może być dofinansowane?
- Inicjatywy startowe jako działania przygotowawcze do projektu
- Projekty przyczyniające się do budowania trwałych struktur przez okres nie dłuższy niż 4 lata
- Działania utrwalające projekt
- Nawiązywanie kontaktów niemieckich organizacji z przyszłymi partnerami
- Wspólne tworzenie projektu
- Tworzenie i rozwój samopomocowych grup wsparcia oraz struktur doradczych, umożliwiających powstawanie samodzielnych grup interesu, opiekę i wsparcie
- Dokształcanie i szkolenie pracowników poprzez programy szkoleniowe, hospitacje i wymiany pracownicze oraz przez udostępnianie aktualnej literatury informacyjnej i fachowej osobom niepełnosprawnym i ich bliskim oraz specjalistom
- Uświadamianie i promocja, w celu likwidowania zastrzeżeń wobec osób z niepełnosprawnością oraz w celu domagania się praw dla tych osób oraz ich bliskich
- Pozyskiwanie wolontariuszy i ich szkolenie.

„Aktion Mensch" wspiera projekty współpracy z następujących krajów: Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Estonia, Gruzja, Chorwacja, Kosowo, Łotwa, Litwa, Mołdawia, Czarnogóra, Polska, Rumunia, europejska cześć Rosji, Serbia, Słowacja, Republika Czeska, Ukraina, Węgry. Wnioski mogą być składane przez organizacje non-profit mające siedzibę w Niemczech i współpracujące z inicjatywami i organizacjami z Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej.

Projekty są dofinansowywane w okresie od 6 do 48 miesięcy w wymiarze maksymalnie 90% kwalifikujących się całkowitych kosztów pracowników zagranicznych partnerów, honorariów, dokształcania, kosztów rzeczowych, podróży, wyżywienia i zakwaterowania, ubezpieczenia i tłumaczenia. W ograniczonym zakresie finansowane mogą być także inwestycje wspierające lub promujące skuteczne budowanie struktur samopomocy. Maksymalna kwota dotacji wynosi 40.000 euro. W celu sprawdzenia, czy zamierzona współpraca projektowa jest możliwa i obiecująca, w ramach inicjatywy startowej może być przyznana kwota w wysokości do 5000 euro. Również na działania przygotowawcze do projektu mogą być składane wnioski o kwotę do 5000 euro.

Więcej informacji można znaleźć w instrukcji opublikowanej na stronie internetowej: **http://foerderung.aktion-mensch.de/de/foerderprogramme/menschen_mit_behinderungen_/projektfoerderung/basisstrukturen/Basisstrukturen_in_Mittel-__Ost-_und_Suedosteuropa.html**
pt. „ Förderung zum Auf- und Ausbau von Basisstrukturen in Mittel-, Ost- und Südeuropa" („Wspieranie tworzenia i rozwoju podstawowych struktur w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej") Informacje w języku polskim można uzyskać między innymi we Wspólnocie Roboczej Związków Organizacji Socjalnych: **www.wrzos.org.pl.**

Broszura „Przekraczający granicę" na rzecz promowania przedsięwzięć partnerskich w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej

W 19 krajach Europy Środkowej „Aktion Mensch" wspiera projekty na rzecz osób niepełnosprawnych i osób o szczególnych trudnościach społecznych. Na pierwszym planie znajduje się przede wszystkim wsparcie na rozwój samopomocy. Zakres projektów sięga od przedsięwzięć kwalifikacyjnych w Gruzji, przez tworzenie punktów poradnictwa w Polsce, do projektów muzykoterapeutycznych na Łotwie. 28 wzorcowych projektów przedstawionych jest przez „Aktion Mensch" w broszurze „Przekraczający granicę". W krótkich wywiadach do głosu dochodzą liderzy i inicjatorzy projektów, którzy opisują swoje osobiste wrażenia z pracy zagranicą. Broszura ma na celu dostarczenie informacji o możliwościach finansowania oraz motywowanie do zaangażowania także w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Broszura jest bezpłatna i dostępna również za pośrednictwem poczty elektronicznej u p. Ingrid Bach **(ingrid.bach@aktion-mensch.de).**

Źródło: Strona internetowa Aktion Mensch: www.aktion-mensch.de

Wspieranie struktur bazowych w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej przez „Akcję Człowiek".

Niemiecka Pomoc Niepełnosprawnym - „Akcja Człowiek" wspiera poprzez specjalny program inicjatywy pozarządowe w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej, przyczyniające się do polepszenia sytuacji osób niepełnosprawnych i osób borykających się ze szczególnymi trudnościami społecznymi.

Szczegółowe informacje w języku niemieckim znajdują się na poniższej stronie internetowej: **http://foerderung.aktionmensch.de/de/formulare_und_infos/infopakete/Infopakete_1.html** pod:"Infopaket Osteuropa". Informacje w języku polskim można uzyskać poprzez Wspólnotę Roboczą Związków Organizacji Socjalnych, **www.wrzos.org.pl**, Tel. +48.22.8265246

Socius

Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełnosprawnościami

Redakcja:
Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych

Biuro:
ul. Nowy Świat 49, 00-042 Warszawa
tel./fax 0048/22/826 52 46
e-mail: wrzos@wrzos.org.pl
www.wrzos.org.pl

oraz
Stowarzyszenie Niemiecko-Polskiej Współpracy Socjalnej

Biuro:
Marienbruchstrasse 61-63, D - 38226 Salzgitter
tel. 0049 5341 179673 fax 0049 5341 841194
e-mail: k.balon@depolsozial.de

Redakcja niniejszego numeru:
Agnieszka Krawczyk, Elżbieta Bugajska, Katarzyna Gierczycka, Izabela Czuba, Krzysztof Balon, Ludwig Wyszkowski

Przekład:
Behlert&Behlert Tłumaczenia i Konferencje

Układ graficzny, skład:

Ro To Co
www.rotoco.pl

Druk:

ISBN: 978-83-929874-3-7

Wszelkie prawa zastrzeżone. Przedruki, również fragmentów, wymagają pisemnej zgody.
Teksty autorskie nie zawsze odzwierciedlają stanowisko redakcji.

Projekt wspierany jest ze środków „Akcji Człowiek."